

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра цивільного права і процесу

Окіпна Оксана Ігорівна

Здійснення та захист прав на особисті папери

Спеціальність: 8.03040101 – Правознавство
Магістерська програма – Правознавство

Магістерська робота

Виконала студентка групи ПРм-21
Окіпна О.І.

Науковий керівник:
д.ю.н., доцент, І.Р. Калаур

Магістерську роботу допущено
До захисту:

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри І.Р. Калаур

Тернопіль - 2017

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВО НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ ЯК ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО	7
1.1. Історія становлення та розвитку права на особисті папери.....	7
1.2. Особисті папери як об'єкти прав.....	20
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ	35
2.1. Зміст права на особисті папери.....	35
2.2. Здійснення права на особисті папери.....	49
Висновки до розділу 2	62
РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ	64
3.1. Превентивно-пресікальні способи захисту права на особисті папери.....	64
3.2. Відновлювальні способи захисту права на особисті папери	70
3.3. Компенсаційні способи захисту права на особисті папери.....	74
Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87

ВСТУП

Актуальність теми. Розгляд права на особисті папери як одного з елементів приватності фізичної особи є актуальним у контексті сучасних тенденцій щодо посилення захисту особистого життя фізичних осіб, адже Верховною Радою України 01 червня 2010 року прийнято Закон України «Про захист персональних даних», 01 липня 2010 року ратифіковано Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматичною обробкою персональних даних, прийняті суттєві зміни до Закону України «Про інформацію», новий Закон України «Про доступ до публічної інформації» тощо. Закріплення та регулювання приватної сфери життя фізичних осіб відбувається на тлі не тільки розвитку та актуалізації інформаційних технологій, а й чисельних неправомірних втручань у сферу особистого життя людини та використання приватної інформації в порушення інтересів, а часто й на шкоду фізичній особі.

Втім, право на особисті папери потребує особливої уваги, оскільки не є достатньо дослідженим, має певну невизначеність, зокрема, щодо співвідношення з іншими особистими немайновими правами, а також складну юридичну природу, яка проявляється, з одного боку, в немайновій цінності особистих паперів для особи, а з другого – в їх матеріальному закріпленні та оборотоздатності, що досліджуватиметься у нашій роботі.

Наукові дослідження з проблематики особистих немайнових прав фізичної особи в Україні проводили Р. О. Стефанчук, С. І. Чернооченко, Л. В. Малюгою, В. І. Бобриком, О. О. Посикалюком. Однак у роботах цих науковців не досліджувалась цивільно-правова природа та особливості права на особисті папери, а лише дотично це право розглядалося в контексті аналізу особистих немайнових прав як предмета цивільного права чи як вид окремої групи особистих немайнових прав. Лише дисертаційне дослідження С. С. Климковського було присвячене тематиці здійснення і захисту прав на особисті папери.

Мета і завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у виявленні та вирішенні комплексу теоретичних і практичних проблем здійснення та цивільно-правового захисту права на особисті папери

Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

- розглянути історію становлення та розвитку права на особисті папери;
- сформулювати визначення поняття та розкрити зміст права на особисті папери;
- охарактеризувати порядок здійснення права на особисті папери;
- визначити межі здійснення права на особисті папери;
- визначити характерні способи захисту права на особисті папери.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини пов'язані із здійсненням та захистом суб'єктивного цивільного права на особисті папери.

Предметом дослідження є цивілістична доктрина щодо права на особисті папери та інших особистих немайнових права, чинне законодавство, що визначає поняття права на особисті папери, права власності на особисті папери, правовий механізм здійснення та межі здійснення права на особисті папери, цивільно-правові способи захисту права на особисті папери.

Методи дослідження. У ході дослідження використовувалась сукупність теоретико-методологічних засобів і прийомів пізнання. Зокрема, використання порівняльного методу дозволило визначити спільні та відмінні риси права на особисті папери з суміжними поняттями, визначити місце права на особисті папери у системі особистих немайнових прав. Використання діалектичного методу полягало, зокрема, у широкому використанні окремих парних категорій діалектики (форма і зміст, явище, структура та елемент, причина й наслідок. Застосування формально-логічного методу дозволило провести логічний, етимологічний і морфологічний аналіз положень статей 303-305 ЦК України та інших нормативних актів, які закріплюють і регулюють право на особисті папери, як особисте немайнове право фізичної особи та у сукупності з методом

моделювання дозволили дослідити порушення права на особисті папери. У роботі використовувалися також системний підхід і системно-структурний метод, застосування яких дозволило розглядати право на особисті папери як складову системи особистих немайнових прав фізичної особи та дослідити його як цілісну сукупність правомочностей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дипломна робота є завершеним науковим дослідженням проблем здійснення та захисту права на особисті папери, яке скероване на удосконалення доктринальної концепції цього особистого немайнового права.

На підставі зробленого дослідження були отримані такі висновки:

– сформульовано визначення поняття права на особисті папери як особистого немайнового права фізичної особи на створення, володіння, користування і розпорядження особистими паперами та встановлення режиму їх конфіденційності, тобто визначення порядку ознайомлення та доступу до них і обсягу такого ознайомлення, а також кола осіб, які матимуть змогу на ознайомлення з особистими паперами;

– удосконалено визначення змісту права на особисті папери як сукупності таких універсальних (обов'язкових) правомочностей: – вільно створювати особисті папери, володіти, використовувати та розпоряджатися ними; – встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів; тобто можливість власника особистих паперів самостійно визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них; – вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності особистих паперів; – вимагати усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право, в тому числі правомочність захисту; факультативних (не обов'язкових): правомочності щодо особистих паперів, які мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності, а також інформаційні правомочності;

– дістало подальшого розвитку обґрунтування критеріїв класифікації порушень права на особисті папери, серед яких можна виокремити такі

групи: 1) порушення режиму конфіденційності особистих паперів; 2) порушення порядку використання особистих паперів; 3) порушення права власності на особисті папери. Як окрему групу слід розглядати порушення права на особисті папери, що випливають з особливостей об'єкта правового захисту, однак є необов'язковими, наприклад, порушення авторських прав на твір, який є особистим папером.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього використання: у *науково-дослідній сфері* – при проведенні подальших наукових досліджень особистих немайнових прав загалом та права на особисті папери людини, зокрема; у *навчальному процесі* – висновки магістерської роботи можуть використовуватись при підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів із цивільного та сімейного права, спецкурсу «Особисті немайнові права фізичних осіб», при проведенні лекційних та семінарських занять тощо.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи складає 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПРАВО НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ ЯК ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО

1.1. Історія становлення та розвитку права на особисті папери

Право на особисті папери, визначене у статтях 303-305 ЦК України, стало новелою Цивільного кодексу України 2003 року, однак його нормативному закріпленню передувало тривалий час доктринального осмислення, зокрема у контексті проблематики захисту права на особисте життя та його недоторканності від свавільного втручання з боку третіх осіб.

Розгляд ретроспективи розвитку права на особисті папери тісно пов'язаний з дослідженням історії доктринального осмислення та нормативного закріплення права на особисте життя та права на приватність. Хоча ці поняття регулюють одну групу відносин, а саме ті, що складаються у приватній сфері життя фізичної особи, вони мають певні відмінності, що обумовлені їхнім формуванням у різних правових системах та в різних історичних періодах. Тому для більш повного аналізу права на особисті папери необхідно розглянути у комплексі ретроспективу як права на особисті папери, так і права на особисте життя.

Уже в перших цивілізаціях приватне життя стає об'єктом моральної або релігійної охорони. Особливо такий стан був характерний для давньоєврейської, давньогрецької та давньокитайської цивілізацій [1, с. 5]. Право на приватність, до його нормативного закріплення, ототожнювалось у цих народів з можливістю усамітнюватися, самотійно творити і мислити. Пізніше, у Стародавній Елладі, виникає етична ідея лікарської таємниці. Всім відома клятва засновника медицини, грецького лікаря Гіппократа: «З того, що не слід кому-небудь розголошувати, я промовчу ... вважаючи подібні речі таємницею».

Існування приватності та бажання усамітнення як цінності у

первинному суспільстві, племінних спільнотах та навіть у тварин, говорить на користь того, що право на приватність, так само як і право на особисті папери, є природним та невід'ємним правом людини, а необхідність усамітнення та обмеженості доступу до особистої сфери життя – необхідною умовою нормального існування людини як біосоціальної істоти.

Водночас перша правова пам'ятка, яка дозволяє стверджувати про намагання регулювати сферу особистого життя, є Закони царя Хаммурапі (1792-1750 рр.) до н.е., які врегульовували деякі аспекти інтимних відносин між чоловіком і жінкою, а також деякі сімейні відносини. Зокрема, при неукладенні договору при одруженні – шлюб не визнавався, якщо жінка буде займатися перелюбом – її та його коханця карали, якщо жінку звинуватили у зраді чоловікові, але її вину не було доведено – карали людину, яка звела наклеп тощо [2, §127-132].

Пам'ятки права стародавньої Індії (II ст. до н.е. – IV ст. н.е.) «Артхамашастра», «Книга Законів Ману», «Нарада-сміті» та ін., були протягом багатьох століть у свідомості індусів не лише правовими кодексами, а й основними положеннями, які регулюють побутове і релігійне життя. Норми вказаних пам'яток права теж встановлювали покарання за подружню зраду і навіть визначали його поняття.

Пам'ятка права Англосаксонської держави, Правда Етельберта, передбачала негативні фінансові наслідки для чоловіків, які вчиняли перелюб, та зобов'язувала привести чоловікові нову жінку [3, с. 327]. У Законах Кнута (Англія, XI ст.) було визначено: «Якщо хтось порушить подружню вірність, то нехай спокутує він це залежно від того, що було здійснено... Якщо при житті чоловіка жінка мешкає з іншим чоловіком і це стане відомо, нехай стане вона для всіх предметом огиди, а її чоловік нехай отримає все, чим вона володіла та нехай позбавлять її носа і вух» [4, с. 89].

Разом з тим вперше питання про правову охорону особистого життя людини було порушене і реалізоване в Стародавньому Римі. Хоча у римському суспільстві власне приватність життя фізичних осіб регулювалась

здебільшого нормами моралі.

Цицерон у своїй другій філіппіці проти Марка Антонія дорікав останньому за те, що той оголосив перед Сенатом листа, написаного Цицероном. У своїй доповіді Цицерон посилався на «правила спілкування між порядними людьми» [5, с. 287], тобто на норми моралі. Тому можна зробити висновок, що невтручання в особисте життя, а саме таємницю особистого листування, було важливим принципом взаємовідносин між людьми вже в античну добу.

Римське право, яке поділялося на приватне і публічне, не мало норм, які б прямо встановлювали загальну охорону особистого життя та його таємниці. Однак становлення римського приватного права, що, як зазначав Ульпіан, «відноситься до користі окремих осіб» [6, с. 25], і його найважливішого інституту – приватної власності, сприяло утвердженню правової охорони особистого життя та інших немайнових прав громадян Риму.

Речовий спосіб захисту особистих паперів та охорони особистого життя в Стародавньому Римі полягав в тому, що певні письмові джерела, які містили відомості про особисте життя, а саме: особисті папери, листи, записи тощо, розглядалися римськими юристами не як носії інформації, а як речі. Водночас хоча поняття речей охоплювало не лише предмети матеріального світу, але й юридичні відносини і права, римське право не вбачало нематеріального змісту в таких речах. Юристи класичної доби римського приватного права (Лабеон, Павел, Ульпіан) ставили питання про таємницю змісту цих матеріалізованих носіїв інформації в спрощеній формі і вирішували його на засадах приватної власності. Власність, яка позначалася у римлян терміном «*proprietas*», означала особливе необмежене і виключне відношення панування над речами, найвище серед інших відносин. Право власності було вільним від обмежень і абсолютне за своїм захистом, що виключало втручання всіх сторонніх осіб у сферу панування власника.

Як зазначає В. І. Бобрик, виходячи з вищеназваних позицій, власником

листа визнавався його володілець, тобто адресат. Таким чином, він набував необмеженої можливості користуватися і розпоряджатися листом аж до розголошення його змісту [7, с. 47]. Разом з тим, на думку К. А. Флейшиць, римським юристам вже була відома ідея про «право на зміст листа» [8, с. 51], однак вона не знайшла свого закріплення в праві та не перетворилася в повноцінне право на таємницю кореспонденції.

На аналогічних правових позиціях вирішувалася в Стародавньому Римі проблема права на особисті папери, замітки та інші письмові джерела.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в римському приватному праві було реалізовано охорону письмово-речових проявів особистого життя. Але визнання, згідно з таким підходом, власником листа адресата і надання йому відповідних необмежених повноважень було однобоким, спрощеним і за своєю суттю невірним, що і було доведено подальшим розвитком права в країнах континентальної (романо-германської) правової системи.

Охоронна функція стосовно особистих немайнових прав у римському приватному праві реалізовувалась у делікті *injuria*, який у загальних рисах розуміється або як неправомірна дія (*omne quod non iure fit*), або як навмисна (*cum animo injuriandi*) неповага до іншого громадянина (*extimati*) чи власне образа (*contumelia*) [9, с. 418].

Пізніше, під впливом преторського права, склад делікту *injuria* істотно розширюється. З посягання суто на фізичну недоторканність *injuria* перетворюється в делікт проти особи взагалі. Наприклад, при введенні *lex Aquilia* зміст делікту *injuria* було розширено до двох окремих деліктів, а саме: *damnum iniuria damnum* (посягання на матеріальні цінності окремих *pater familias*) та власне *injuria* в новому змісті, в якій включали посягання на особисті та нематеріальні цінності. Саме останній делікт став означати такий делікт, що завдає шкоду особистим цінностям римських громадян [10, с. 279].

Узагальнюючи, можна виокремити декілька видів *injuria*, а саме: 1)

Convincium ad versus bonos mores – посягання, які суперечили нормам тогочасної моралі (лайки, публічне приниження, погрози тощо); 2) *Libellum famosum* – складання пасквілів та образливих віршів; 3) *Adtem tat a pudicita* – досл. принижена цнота – посягання або грубе поводження з жінками чи малолітніми дітьми; 4) *Ne quid in famandi causa fiat* – будь-які посягання, що призводять до моральної шкоди, зокрема посягання на честь і гідність.

У джерелах римського права також можна визначити початки правової охорони деяких проявів особистого життя, що не входять до описаних вище способів. Так, у Дигестах (Книга II, Титул IV, п. 18) вказується: «...будинок є найбезпечнішим притулком і, очевидно, що той, хто кликатиме на суд з будинку, вчиняє насильство» [10, с. 190].

Таким чином, у римському праві було закладено основи правової охорони особистого життя. Але ця охорона мала не загальний, а окремий характер, оскільки лише деякі прояви особистого життя римлян знайшли свій правовий захист. Водночас поняття особистого життя як такого та права на особисті папери не було відомим правознавцям цього періоду.

Після падіння Римської імперії в країнах середньовічної Європи, починаючи з другої половини XI століття, розпочалась рецепція елементів правової культури Стародавнього Риму. Це торкнулося і правової охорони особистого життя. Середньовічні юристи не просто перенесли в світське і канонічне право феодальних держав положення римського приватного і імперського права про захист окремих проявів приватності, а дещо переробили їх, пристосували до середньовічних реалій та узгодивши з догмами християнства. При цьому правова охорона особистого життя в епоху середньовіччя набула ще більш казуїстичного, обмеженого характеру порівняно з римським правом.

Визначальне значення в той час надавалося охороні недоторканності житла, яка здійснювалася переважно шляхом встановлення кримінальної відповідальності за вторгнення до чужого помешкання. Вказане діяння могло складати окремий склад злочину, але в більшості випадків було лише

кваліфікованою ознакою іншого більш тяжкого злочину – крадіжки, пограбування, вбивства, іншого фізичного насильства. Феодальні закони поширили положення про недоторканність житла не лише на будинок, а й на прилеглу до нього територію (двір).

Епоха середньовіччя була ознаменована в Європі значним впливом на тогочасне суспільство норм християнської релігії, на основі яких виникає канонічне (церковне) право Римської католицької церкви. Канонічне право формувалось шляхом переосмислення норм римського права і діяло поряд зі світським (монархічним) правом, хоча з цілої низки питань, пов'язаних з духовністю, канонічне право навіть визначало світське. До предмета регулювання канонічного права були включені деякі відносини, що на сьогодні розуміються як прояви особистого життя. Так, неофіційний збірник джерел церковного права «Узгодження неузгоджених канонів», укладений магістром теології Іоаном Гриціаном у 1139 (або 1151) році і який пізніше отримав назву «Декрет», містив численні норми, присвячені врегулюванню окремих аспектів сімейного життя, перелюбу, розлучення, повторного одруження, сексуальних відносин тощо [11, с. 127].

Стародавні правові пам'ятки Київської Русі, котрі сформувались під впливом тогочасних традицій та візантійських правових джерел, зокрема офіційного законодавчого збірника Візантії VIII – XI століть «Еклоги» [11, с. 113-114], встановлювали грошові покарання за нанесення шкоди здоров'ю тощо, зокрема, стаття 4 Договору Олега з греками 911 року говорить: «якщо ж ударить хто кого мечем або поб'є яким-небудь знаряддям, то за удар або побої нехай дасть п'ять літрів срібла по закону руському.

Пізніше Статут князя Ярослава Мудрого про церковні суди врегулював деякі особисті взаємини між чоловіками і жінками, зокрема, питання одруження, подружнього життя, перелюбу, сексуальні відносини та ін.

Таким чином, предмет регулювання стародавнього і середньовічного права включав окремі відносини в сфері особистого життя, що для сучасного

права, як вже зазначалось, не є характерним. Проте ще до недавнього часу §1312 Німецького цивільного уложення встановлював заборону одному з розлученого подружжя одружуватися з особою, з якою вказаний один із подружжя здійснив перелюб, якщо в рішенні про розлучення визнано, що цей перелюб став приводом до розлучення [12, с. 25].

Середньовічному праву були притаманні і цивільно-правові заходи охорони житла. Так, за англосаксонською Правдою Етельберта, «якщо будь-яка людина силою вторгнеться в будь-чий двір, перший має сплатити господарю відшкодування в розмірі 6 шилінгів...» [3, с. 326]. Недоторканність житла закріплювалася і у Великій хартії вольностей 1215 р. У. Пітт зазначав: «Найбідніший в своєму будинку може протистояти усім силам Корони. Будинок може розвалюватися, дах хитатися, він може продуватися наскрізь, однак король Англії і всі його сили не мають права переступити через його поріг».

Середньовічне право охороняло й інші прояви особистого життя. За Великою хартією вольностей: «...ніяка вдова не повинна бути примушена виходити заміж, якщо вона бажає жити без чоловіка...» [4, С. 134]. У 1361 р. англійські мирові судді видали мировий акт, за яким було заарештовано осіб, які займалися підгляданням і підслуховуванням [1, с. 6].

Для охорони таємниці листування та особистих паперів право феодальних країн Європи запозичило речовий підхід римського права до вирішення цієї проблеми. Проте вже наприкінці середніх віків практика французьких монархічних парламентів виходила з того, що за розголошення змісту листа адресатом останній повинен був сплатити штраф і повернути листа автору. У такому вчинку парламентарі вбачали порушення адресатом довіри автора [9, с. 51].

Необхідно зазначити, що для епохи середньовіччя характерним було певне плюндрування монархічною владою права на особисте життя, таємниці і недоторканності його проявів. Так, у феодальній Франції були створені спеціальні установи, так звані «чорні кабінети», які займалися

перлюстрацією приватної кореспонденції. Це пояснюється абсолютним характером влади монарха і безправністю основної частини середньовічного суспільства. У той же час з'являються правові норми, які вперше закріплювали можливість законного втручання представників державної влади в сферу особистого життя. Наприклад, за Законом Кнута, король наділявся прерогативою над всіма іншими вторгтися в житло будь-кого [4, с. 86].

Разом з тим слід звернути увагу, що більшість урегульованих правом відносин особистого життя в минулому стосувалися перелюбу або особистого життя жінки. За традиціями стародавніх народів жінки залежали від чоловіків, і тому законом наділялось мінімум прав. Майже в усіх народів вважалося, що жінка від народження і до смерті знаходиться під опікою чоловіків: у дитинстві – батька (брата), потім – чоловіка, а на старості – синів [4, с. 46, 81]. При цьому вже перші пам'ятки права встановлювали правила поведінки для жінки в особистому житті, позбавляючи її можливості самотійно визначати своє особисте життя.

Зі встановленням в Європі та Північній Америці в XVII-XVIII століттях буржуазно-демократичних держав та проголошенням свободи і рівності головними цінностями людства, особисте життя, як правило, не було предметом правового регулювання. Право лише в найбільш загальних рисах регулювали відносини у сфері особистого життя, забезпечуючи його комплексну охорону від неправомірних втручань.

Буржуазні революції в країнах Західної Європи та гуманізація права в XVII-XVIII ст.ст. підняли проблему правової охорони особистого життя в цілому на якісно новий, конституційний рівень. Однак перші конституційні акти тієї доби не надавали людині права на особисте життя. Пануюча на той час в юриспруденції доктрина природних прав висувала на перший план права на свободу, рівність і власність (наприклад, Декларація прав людини і громадянина, Франція, 1789 р.). Право на особисте життя не входило до цих «традиційних» природних прав, але його передумови містилися у загальному

праві на свободу.

Конституція США після внесення в неї поправок у 1791 році, конституції Французьких республік 1795, 1799 років, Статут королівства П'ємонт (Італія) 1848 року, Конституція Німецької імперії 1849 року та конституційні акти інших держав містили норми, які гарантували своїм громадянам (підданам) недоторканність житла і таємницю кореспонденції (листування). У Франції постановами Установчих зборів від 10 серпня 1790 року і від 10 липня 1791 року одним із безпосередніх висновків із загальних засад Декларації прав людини і громадянина було проголошено недоторканність листування.

Тенденція західноєвропейських держав конституційно закріпити та за допомогою кримінально-правових заходів забезпечити охорону окремих проявів особистого життя не могла не торкнутися Російської імперії, яка, починаючи з середини XIX ст., стала на шлях соціально-політичного і правового оновлення. Реформоване наприкінці XIX – на початку XX ст.ст. російське імперське законодавство, що було інкорпороване в «Свод Законов Российской Империи», гарантувало підданам російського царського трону недоторканність житла, таємницю рахунків по вкладах, недоторканність листування, лікарську таємницю.

Встановлювалася правова охорона деяких проявів особистого життя і в Українській народній республіці, проголошеній в 1917 році. У третьому Універсалі Української Центральної Ради від 7 листопада 1917 року вказувалося, що «...в Українській народній республіці мають бути забезпечені всі свободи, здобуті російською революцією, в тому числі ... недоторканність особи і помешкання...» [13], а Конституція УНР 1918 року та Проект Основного Державного Закону УНР містили статті, за якими помешкання («домашнє огнище») визнавалося недоторканим, а також гарантувалася «листова тайна» [14, С. 32-35].

Необхідно зазначити, що в XIX ст. цивільно-правові заходи охорони проявів особистого життя віддаляються на другий план, а часом і взагалі

відхиляються. Характерним прикладом цього став вердикт у справі про опублікування низки листів Ф. Ніцше, в якому німецький імперський суд стверджував, що загального права на таємницю листування, як особливого особистого права, німецьке цивільне право не знає. У Німеччині цивільне законодавство початку ХХ століття містило лише одну норму, присвячену охороні приватності: закон 1907 р. про авторське право на твори образотворчого мистецтва надавав особі, зображеній у творі образотворчого мистецтва, право на власне зображення і встановлював відповідні гарантії його здійснення [8, с. 56].

Але потреби охорони підприємництва й особи підприємця від недобросовісної конкуренції та збереження комерційної таємниці актуалізували наприкінці ХІХ ст. приватноправові проблеми охорони особистого життя. Кримінальний закон встановлював відповідальність лише за винні діяння, чітко визначені в законі, а тому кримінально-правові заходи не могли повністю задовольнити інтереси підприємців щодо збереження комерційної таємниці. Комерційне листування, як і комерційна таємниця взагалі, вимагали абсолютного захисту від будь-якого порушення – винного чи невинного. І це обумовило запровадження цивільно-правових заходів охорони комерційної таємниці. А оскільки відповідних техніко-правових рішень цивілістична наука не мала, звернулися до досвіду приватноправової охорони особистого життя. У цивілістиці буржуазних країн стосовно охорони комерційної таємниці було зроблено прив'язку до раніше відомої приватноправової охорони особистого життя, так званої «інтимної сфери». Тому комерційну таємницю почали трактувати як один із проявів особистого життя.

Відновлена на початку ХХ століття в цивільному праві західних країн охорона особистого життя стала на захист інтересів особистості підприємця, власника капіталу. Пізніше поняття комерційної таємниці виділилося з категорії «інтимної сфери», і цивільне законодавство стало забезпечувати комерційну таємницю окремо від охорони особистого життя.

Право на приватність у сучасному розумінні зародилося в США в кінці XIX ст. Після прийняття поправок до Конституції США в 1771 р. лише окремі прояви особистого життя (недоторканність житла і паперів) знайшли свій правовий захист від несанкціонованого стороннього втручання. Тому у судовій практиці США аж до кінця XIX століття включно не визнавалася недоторканність приватного життя. Суди не визнавали права на приватність, посилаючись на відсутність належного прецеденту, нематеріальний характер заподіяної шкоди, труднощі в розмежуванні «приватного» і «публічного» тощо.

Основи сучасної концепції приватності заклали у 1890 році бостонські адвокати С. Уоррен і Л. Брандейс, які опублікували статтю «Право на приватність» («*The Right to Privacy*»), де обґрунтовувалася думка про те, що в рішеннях судів у справах про дифамацію, порушення умов договорів та ін. вже фактично визнається існування права на приватність. Вони писали: «Напруженість і складність життя, які притаманні цивілізації, що розвивається, приводять до виникнення потреби людини мати схованку від зовнішнього світу, тому самота і приватність набувають для людини все більшого значення; однак сучасне підприємництво і технічні нововведення, втручаючись в приватне життя особи, заподіюють їй значного болю і страждань, що є більш серйозними, ніж ті, котрі можуть бути заподіяні простим фізичним насильством». Автори зробили першу спробу дати визначення права на приватність. На їхню думку, це право «бути залишеним на самоті» («*let to be alone*»), що несе в собі ідею захисту результатів інтелектуальної та емоційної активності особистості в суспільстві.

Приватність (від латинського «*privatus*» – відокремлена від решти, позбавлена чогось, особливо участі в управлінні, від «*Privo*» – позбавити) – це здатність людини або групи людей усамітнитися або обмежити інформацію про себе, подаючи її вибірково. Посилаючись на «політичні, соціальні та економічні зміни» і визнання «права бути залишеним у спокої», С. Уоррен і Л. Брандейс стверджували, що існуючий закон надає можливість

захистити приватне життя особистості, однак вони намагалися пояснити характер і ступінь цього захисту. Зосереджуючи увагу на порушеннях приватності, викликаним активним розвитком преси та реклами і спричиненим винайденням у той період фотографії та газет, визначали можливості порушення приватності й іншими способами, вони підкреслювали, що вторгнення в приватне життя викликається поширенням серед громадськості подробиць, які стосуються приватного життя людини. Відчуваючи множину випадків порушення приватності, автори вбачали її захист у можливості особи самостійно визначати емоції, переживання та думки, якими особа хоче поділитись з іншими.

Сьогодні право на приватність розуміється у декількох контекстах, а саме: 1) фізична; 2) інформаційна; 3) організаційна; 4) духовна і інтелектуальна приватність.

Фізична приватність полягає в таких проявах: 1) запобігання інтимним актам або приховування свого тіла від інших у зв'язку зі скромністю; 2) недоторканість особистого майна, зокрема житла і транспортних засобів; 3) медична недоторканність, право на самостійне прийняття рішень при медичному обслуговуванні, а також право на застосування контрацепції тощо.

Інформаційна приватність отримала найширше застосування, зокрема у законодавстві про захист персональних даних. Різноманітні види інформації про життя фізичної особи зумовили різні типи інформаційної приватності. До неї відносять, зокрема, фінансову, медичну, політичну, інтернет та інші типи приватності.

Організаційна приватність пов'язана із забезпеченням приватності діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, а також юридичних осіб. До цього типу приватності належать службова, комерційна та інші професійні таємниці.

Духовну та інтелектуальну складову приватності пов'язують саме з її немайновим характером, а саме направленістю на забезпечення «права бути

на самоті», що є умовою душевного спокою та забезпеченням нормального існування людини.

Водночас існують підходи, котрі виокремлюють більшу кількість видів приватності, наприклад, Роджер Кларк визначає п'ять видів приватності: 1) приватність особи (фізична приватність); 2) приватність особистої поведінки; 3) приватність особистого спілкування; 4) приватність особистих даних; 5) приватність особистого досвіду. Тоді як Міхаель Фрідевальд визначає сім типів приватності: 1) приватність особи (фізична приватність, що включає приватність інформації про генетичний код та біометричні дані); 2) приватність поведінки й активності; 3) приватність комунікації; 4) приватність даних і зображень; 5) приватність думок та переживань; 6) просторова приватність і приватність місцезнаходження; 7) приватність асоціювання (право особи бути членом соціальних об'єднань без можливості бути виявленим), що включає групову приватність. Можна наводити й інші типологізації приватності, однак, на нашу думку, наведені першими чотири типи є родовими та за змістом охоплюють усі можливі типи приватності.

У той же час, не дивлячись на поширеність та офіційне визнання концепції приватності у західних країнах, в Україні її положення тільки обговорюються на доктринальному рівні. Так, Р. О. Стефанчук, пропонує ввести єдине право фізичної особи на приватність у цивільне законодавство, включивши до нього низку особистих немайнових прав, таких як: право на особисте життя та його таємницю; право на особисті папери та розпорядження ними; право на таємницю кореспонденції; права, що виникають із цивільно-правового захисту інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок та охорони фізичної особи, яка зображена на фотографіях та інших художніх творах; право на недоторканість житла та інші. Водночас дослідник вважає, що єдине право на приватність могли б скласти такі повноваження: можливість мати свою приватність; можливість самому визначати свою приватність; можливість ознайомлення інших осіб з обставинами свого (приватного) особистого

життя; можливість дозволяти чи забороняти втручатись у свою приватність; можливість зберігати у таємниці обставини своєї приватності; можливість вимагати захисту права на приватність [15, с. 479].

Право на особисті папери, яке можна вважати похідним від права на приватність, є природним правом людини, яке знайшло своє відображення у цивільно-правовому закріпленні. Водночас хоча право на особисті папери не закріплене в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на нашу думку, його слід вважати конвенційним правом, яке знаходить своє відображення в трьох взаємопов'язаних різнорівневих іпостасях: як фундаментальне (основне) право людини; як право людини, закріплене Конвенцією; як особисте немайнове право фізичної особи [16, с. 35]. Тому разом з правом на особисте життя право на особисті папери є одне з базисних, невід'ємних від особи прав, що покликане забезпечити нормальний розвиток людини в умовах суспільства.

1.2. Особисті папери як об'єкти прав

Задля вибору найбільш правильного режиму регулювання особистих паперів та з метою розмежування речового, авторського та немайнового підходів щодо права на особисті папери необхідно дослідити особисті папери як об'єкти права власності й об'єкти права інтелектуальної власності та співвіднести їх з немайновим благом, яким, по суті, мають бути особисті папери відповідно до ЦК України.

Право власності є одним із найстарших цивільно-правових інститутів, котрий набув неабиякого розвитку ще в римському праві, однак і на сьогодні цей правовий інститут є динамічним у розвитку та постійно змінюється, що пов'язано з розвитком суспільних відносин та збільшенням переліку об'єктів права власності, загальними тенденціями трансформації правових систем та наближенням вітчизняного права до права ЄС, практики Європейського Суду з прав людини тощо.

Так, на основі аналізу практики Європейського суду можна зробити висновок, що розуміння «власності» («майна») постійно розширюється. Цьому, безумовно, сприяє позиція Європейського суду стосовно тлумачення Конвенції, який постійно повторює, що «власність» у розумінні Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколу до неї – це автономне явище, яке жодним чином не пов'язане із національним його розумінням та має тлумачення незалежне від національного.

Відповідно до аналізу рішень з практики застосування ст. 1 Першого Протоколу Європейської Конвенції під поняттям «власність» або «майно» у контексті охоплюються будь-які економічні цінності (інтереси). Економічна цінність відповідно до практики суду визначається у грошовій формі, виходячи із вартості, котра склалася на ринку, або вартості, в котру дане благо може бути оцінено [17, с. 43].

Враховуючи те, що практика Європейського Суду є джерелом права та його рішення обов'язкові до застосування українськими судами (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»), наведене широке розуміння власності та об'єктів права власності має бути імплементоване у законодавство України.

Разом з тим наведене розуміння власності свідчить про віднесення до її обсягу ряду немайнових об'єктів, зокрема ділової репутації, що дає можливість відносити до неї інші, наприклад особисті, папери.

Особисті папери є втіленими, об'єктивованими у певних речах, а саме документах, щоденниках, архівних матеріалах тощо як об'єктами матеріального світу. Власник особистих паперів має щодо них усю повноту правомочностей права власності з урахуванням обмежень встановлених ЦК України.

Важливою характеристикою об'єктів права власності, у тому числі і особистих паперів, є їхня можливість відчужуватись, бути складовою товарно-грошового обороту та мати властивість оборотоздатності, визначеної

ст. 178 ЦК України.

У статті 178 ЦК України визначено, що об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти, вилучені з цивільного обороту), мають бути прямо встановлені у законі. Види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом.

Водночас для оборотоздатності об'єктів в особистих немайнових відносинах, покликаних забезпечити соціальне буття людини як об'єктивно існуючої реальності необхідно виявити у них наявність таких ознак, характерних для об'єкта права, а саме: корисність, здатність задовольняти потреб суб'єкта (споживча вартість, цінність); доступність володіння; визначеність (обособленість); об'єктивованість; віддільність об'єкта від суб'єкта та можливість передачі іншому суб'єктові; можливість грошової оцінки [18, с. 177].

Як зазначає С. О. Сліпченко, відчуження – це таке відділення об'єкта від суб'єкта, в результаті якого він стає для нього чужим, а для іншої особи – своїм, здійснюється цілеспрямовано на такі наслідки діями. В свою чергу відділення блага може відбуватися незалежно від цілеспрямованості або правомірності дій, а інколи і в результаті подій. При цьому об'єкт не стає чужим для початкового право володільця. Після його смерті, як правило, зберігаються відомості про приналежність, що дає можливість встановити, кому вони належали. Сказане свідчить про те, що можливість відділення та можливість відчуження співвідносяться як родове та видове поняття [18, с. 178].

За логікою речей, об'єкти, що можуть відчужуватися, мають бути

відділені від особи-власника цих об'єктів та мати грошову оцінку. Враховуючи специфіку особистих немайнових благ особи, які за своєю природою є невіддільними від особи-власника та не підлягають грошовій оцінці, говорити про їхню віддільність можна тільки умовно, що у свою чергу ускладнює доктринальну дискусію з цього приводу та вносить певний дисонанс у концепцію особистих немайнових прав.

Так, особисті папери, беззаперечно, на противагу більшості інших немайнових благ фізичної особи, є об'єктом матеріального світу віддільним від особистості власника особистих паперів, для якого вони є не просто документами або фотографіями, а чимось більш інтимним та особистим – речами, які несуть у собі інформацію, що є близькою особистості власника настільки, що він хотів би обмежити доступ до неї з боку інших осіб.

Разом з тим особисті папери можуть використовуватись, зокрема, шляхом опублікування з метою отримання прибутку тощо. Але слід звернути увагу на корисність особистих паперів як особистого немайнового блага, яка у випадку такого використання буде різною для власника особистих паперів та для третіх осіб. Зокрема, власник особистих паперів сприймає їх як можливість накопичувати близьку йому інформацію про обставини його життя, емоції, почуття, досвід, можливість зробити ретроспективу власного життя з метою переоцінки цінностей чи певних обставин. Однак для третіх осіб – це можливість ознайомитися з життям іншої, як правило, відомої особи або дослідити на підставі особистих паперів життя інших осіб чи соціально-політичні особливості історичного періоду тощо, тобто буде мати більше інформативний характер, ніж той, який був початковим для власника особистих паперів.

Як бачимо, направленість на задоволення різних потреб обумовлює видозмінність блага, яке втрачає початкове значення та набуває нового. Тому ми не можемо погодитися з тим, що під час привласнення нематеріальних благ над ними встановлюється таке володіння, при якому набувач права може самостійно використовувати його корисність, віддаляючи від нього

усіх інших осіб, або дозволяти таке користування третім особам, самостійно визначає характер такого використання. Що маючи об'єктивну форму вираження, немайнові блага особистих немайнових прав можуть бути сприйняті оточуючими через органи сприйняття, свідомості, зрозумілі ними. Усвідомлення (виявлення) корисних властивостей об'єкта, здатних задовольняти майнові та немайнові потреби не тільки своїх носіїв, але й третіх осіб, призводить до виникнення об'єктивних цінностей [18, с. 221]. Оскільки, на нашу думку, корисність немайнового блага у цьому випадку є різною для носія (власника) блага та для осіб, які його набувають у результаті відчуження.

Виходячи з вказаного, вважаємо, що певні немайнові блага можуть бути відділені від особи, однак при цьому вони втрачають своє значення для особи і набувають нових якостей, тому вони не можуть споживатися в однаковий спосіб як особою-власником, так і іншими набувачами.

Як зазначає Т. С. Демченко, тілесність чи безтілесність речі ніяким чином не впливає на її здатність бути майном, а отже, й об'єктом права власності. Найголовнішою ознакою речі, яка здатна перетворити її на об'єкт права власності, є її економічна цінність [19, с. 120].

Грошова оцінка є важливою характеристикою більшості об'єктів цивільних прав, котрі можуть перебувати в економічному обороті. Тому при характеристиці особистих паперів слід звернути увагу і на можливість їх грошової оцінки. Загалом ми зі скептичністю ставимося до вироблення загальних правил щодо оцінки об'єктів особистих немайнових прав особи. Оскільки для кожної особи ці об'єкти є безцінними (тобто мають різну суб'єктивну оцінку), разом з тим практика реалізації особистих паперів вказує на можливість встановлення ціни на певні особисті папери шляхом аналізу попиту, однак і такий механізм встановлення ціни є умовним.

Водночас особисті папери відомих людей, котрі є предметом історико-культурного значення, можуть оцінюватися доволі дорого, зокрема оцінювачами при проведенні аукціонів на підставі аналізу попиту та інших

показників. Так, у 2004 році були знайдені раніше втрачені особисті папери Артура Конан-Дойля, котрі були виставлені для загального огляду в аукціонному домі *Christie's* та пізніше продані з торгів зі стартовою вартістю 2 мільйони фунтів стерлінгів [20].

Відповідно до ч.ч.2-4 ст. 303 ЦК України, ознайомлення з особистими паперами, їх використання, зокрема шляхом опублікування, допускаються лише за згодою фізичної особи, якій вони належать. Якщо особисті папери фізичної особи стосуються особистого життя іншої особи, для їх використання, у тому числі шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи. У разі смерті фізичних осіб, визначених частинами другою і третьою цієї статті, особисті папери можуть бути використані, у тому числі шляхом опублікування, лише за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер.

З вказаних положень закону можна зробити висновок від зворотного, що не дозволяється використання (ознайомлення, опублікування, публічний показ тощо) особистих паперів без дозволу особи, інформація про особисте життя якої міститься у цих особистих паперах (або за згодою дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер).

Тому обов'язковою умовою оборотоздатності особистих паперів, що містять інформацію про особисте життя інших осіб, окрім згоди власника особистих паперів, має бути згода таких осіб (або їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер), на випадок смерті такої особи.

Так, за словами С. О. Сліпченко, об'єкти особистих немайнових прав, об'єктивовані при житті їх носія, після смерті останнього не зникають і зберігають свої корисні властивості, а значить, є такими, що відділяються. До таких відносяться: ім'я фізичної особи, зображення, честь, ділова репутація, відомості про особисте життя, інформація, житловий простір, особисті папери, кореспонденція [18, с. 190].

Отож, вказані особисті нематеріальні блага можуть бути відділені від особи-носія та переживати його в часі, на нашу думку, позбавлені певної

логіки, оскільки, сприйнявши такий підхід, ми фактично погодимось із тим, що нематеріальні блага можуть бути відокремлені від суб'єкта-носія та передані іншим особам, що суперечить їх правовій природі.

Водночас, відповідно до статті 304 ЦК України, фізична особа, якій належать особисті папери, може усно або у письмовій формі розпорядитися ними, у тому числі і на випадок своєї смерті. А згідно з вимогами ч. 4 ст. 303 ЦК України, у разі смерті фізичних осіб, визначених частинами другою і третьою цієї статті, особисті папери можуть бути використані, у тому числі шляхом опублікування, лише за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер.

Право дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер померлої фізичної особи на надання згоди на використання, у тому числі шляхом опублікування, особистих паперів померлої фізичної особи Р. О. Стефанчук називає «посттативним». Водночас до групи посттативних (від лат. *«post»* – після, та *«thanatos»* – смерть), особистих немайнових прав автор пропонує відносити суб'єктивні цивільні права, які виникають або продовжують існування після смерті фізичної особи.

Відповідно до ст. 1218 ЦК України, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Проте не можуть переходити від спадкодавця до спадкоємця в порядку спадкування: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; 5) фідучіарні права й обов'язки кредитора або боржника, тобто ті, що тісно з ними пов'язані та не можуть бути без них виконані або прийняті (ст. 1219 ЦК України).

Виходячи з цих норм законодавства та розуміння особистих немайнових прав як невіддільних від особистості носія, ми вважаємо, що

право на особисті папери не може переходити іншим особам, у тому числі у спадок, однак разом з тим конструкція посттативного права, яке виникає в осіб, зазначених у частині 4 статті 303 ЦК України, є вдалою для характеристики права, котре виникає внаслідок смерті особи-носія права на особисті папери.

Автор визначає такі характерні риси посттативних прав, а саме:

- ці права є особистісними, тобто такими, що тісно пов'язані із особою-носієм і не можуть бути відчужені чи передані іншим особам;
- вони є немайновими, тобто такими, що позбавлені економічного змісту і не можуть бути вираховані в грошовому еквіваленті;
- виникають не в момент народження фізичної особи, а в момент і з приводу смерті іншої фізичної особи. На відміну від інших суб'єктивних цивільних прав смерть в цьому випадку буде виступати не як правоприпиняючий чи правозмінюючий юридичний факт, а як правостворюючий;
- посттативні особисті немайнові права фізичних осіб мають чітко визначений перелік суб'єктів – носіїв цих прав. При цьому важливо відмітити, що носієм посттативних особистих немайнових прав є не «померла фізична особа», оскільки в момент смерті вона перестає бути учасником цивільних правовідносин і втрачає свою цивільну правоздатність, а інші фізичні особи, які чітко визначені чинним законодавством або призначені померлим;
- вони мають специфічний об'єкт;
- мають особливий момент їх припинення. А це означає, що посттативні особисті немайнові права припиняються з моментом смерті фізичної особи, яка є її носієм [15, с. 528-534].

Враховуючи наведене слід відмітити, що право на особисті папери не може переходити іншим особам навіть у разі смерті носія, однак у осіб, визначених ч. 4 ст. 303 ЦК України, виникає посттативне щодо особистих паперів.

Не менш важливим є аналіз особистих паперів як об'єктів права інтелектуальної власності. Особисті папери, чи-то щоденники, фотографії, записи, особисті архівні матеріали тощо, є результатом інтелектуальної діяльності їх власника, оскільки, об'єктивуючись в матеріальній формі, вони є сукупністю знаків та матеріалів, що виражені в результаті інтелектуальних потуг особистості.

Проте інтелектуальна власність має свою істотну специфіку, що полягає в нематеріальній природі об'єктів права інтелектуальної власності, творчому характері праці щодо їх створення, тобто це інститут власності на нематеріальні блага його суб'єктів. І тут не зовсім застосовна класична тріада правомочностей власника, котрий здійснює звичайні майнові права, оскільки, відчужуючи, наприклад, об'єкт своєї інтелектуальної власності, його творець не позбавляється усяких прав на нього, а набувач не одержує можливості за своїм розсудом змінювати цей об'єкт і взагалі вважати його винятково своїм. Тим більше що у власність інших осіб переходять, як правило, не об'єкти права інтелектуальної власності, а матеріальні носії науково-технічних ідей і художніх образів (конкретні картини, видання, технічна документація) [21].

Більшу поширеність набула характеристика прав (правовідносин) інтелектуальної власності не за допомогою легального визначення поняття останніх чи переліку їх ознак, а шляхом наведення приблизного переліку таких об'єктів – прийому, що має місце як у міжнародних документах, так і у вітчизняному цивільному і спеціальному законодавстві [22, с. 94].

Відповідно до пункту VIII ст. 2 Стокгольмської конвенції 1967 року об'єктами права інтелектуальної власності є: літературні, художні і наукові твори; виконавська діяльність артистів, звукозапис, радіо-, телевізійні передачі; винаходи в усіх сферах людської діяльності; наукові відкриття; промислові зразки; товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення; захист проти недобросовісної конкуренції, всі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах.

Відповідно до ст. 420 ЦК України, до об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компоновання (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, а саме: 1) літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; 3) комп'ютерні програми; 4) бази даних; 5) музичні твори з текстом і без тексту; 6) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки; 7) аудіовізуальні твори; 8) твори образотворчого мистецтва; 9) твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; 10) фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії; 11) твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, лиття, з художнього скла, ювелірні вироби тощо; 12) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності; 13) сценічні обробки творів, зазначених у пункті 1 цієї частини, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу; 14) похідні твори; 15) збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за доббором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини; 16) тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування

українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів; 17) інші твори.

Зі змісту статті 420 ЦК України, де зазначено формулювання «до об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, належать», та п. 17 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» слідує невичерпність законодавчо передбаченого переліку об'єктів інтелектуальної власності.

Особисті папери, як зазначено у ст. 303 ЦК України, можуть бути у вигляді документів, фотографій, щоденників, інших записів, особистих архівних матеріалів тощо, як ми зазначали у попередніх розділах, враховуючи різноманітність матеріальних форм закріплення інформації і невичерпність переліку у ч. 1 ст. 303 ЦК України особисті папери можуть бути і в інших формах, зокрема, аудіо-, відеозаписів, у електронній формі у вигляді акантів тощо. Тому при певних обставинах особисті папери можуть виступати різноманітними об'єктами інтелектуальної власності.

Як зазначає О. Харитонова, попри зовнішню нескладність тлумачення терміна «інтелектуальна діяльність», який, здавалося б, можна просто перекласти як «розумова діяльність» (від лат. *intellectualis* – розумовий), визначення цього терміна-поняття не може ґрунтуватись на такому спрощеному підході. Адже інтелектуальна (розумова) діяльність може мати місце у багатьох випадках, не даючи при цьому результатів, які можуть стати об'єктом інтелектуальної власності (наприклад, діяльність вчителя, правознавця, бухгалтера тощо). Разом з тим і така діяльність є розумовою.

Крім того, термін «розумова діяльність» може вживатись у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні «розумова діяльність» виступає як складова дихотомії «розумова діяльність – фізична діяльність», позначаючи усі види діяльності людини, які не виражаються у суто фізичній праці, а є продуктом використання її (розуму) інтелекту.

Особисті папери завжди є результатом інтелектуальної діяльності людини чи-то компіляція особистих архівних матеріалів, чи створення окремого твору, наприклад, щоденника, однак вони не завжди є об'єктом

інтелектуальної власності. Особисті папери є об'єктами інтелектуальної власності виключно у тому випадку, коли мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності.

Визначальними ознаками об'єктів (правовідносин) інтелектуальної діяльності є:

1. Творчий характер діяльності, в результаті якої отриманий результат, щодо якого складаються зазначені правовідносини;

2. «Інтелектуальність» результату, що розуміється тут у широкому значенні цього поняття, тобто як результат такої діяльності, яка не може бути віднесена до сфери звичайної фізичної праці, а полягає (повністю чи частково) у наявності «ідеологічної» складової творчого результату.

Для окремих видів об'єктів правовідносин інтелектуальної власності властивою є додаткова ознака – легітимованість, що забезпечує охороноздатність цього виду результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Так, якщо твори літератури, науки і мистецтва стають об'єктами цивільних прав з моменту їх створення, то винаходи і промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції – з моменту кваліфікації їх як результатів праці у встановленому порядку відповідними органами [23, с. 98].

За загальним правилом результати інтелектуальної, творчої діяльності тільки тоді стають об'єктами цивільних правовідносин, коли вони отримують матеріальне втілення (картина, книга тощо), або іншим чином виражені у об'єктивній формі (відеозапис, фонограма тощо), тобто стають доступними для сприйняття іншими особами.

Цікавою характеристикою особистих паперів є те, що вони не об'єктивовані в законі, тобто їхній перелік не визначений, тому у змісті особистих паперів можна зобразити будь-який об'єкт, що може підпадати під ознаки, визначені законом щодо об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, у змісті особистого щоденника можуть бути замальовки промислових зразків, технологічні схеми, тексти або нотні тексти пісень тощо. Окрім того, особисті папери можуть включати аудіофайли з виконання

пісень, записи хореографічних вистав тощо. Безумовно, для авторів цих об'єктів вони несуть не так цінність, як об'єкти інтелектуальної власності, а як об'єкти особистого характеру.

Об'єктами права інтелектуальної власності є об'єкти інтелектуальної (творчої) діяльності. Відмінною особливістю об'єктів інтелектуальної власності є їх ідеальна природа. Вони можуть бути лише осмислені, сприйняті інтелектуально чи емоційно, але не відчутні. Зазначені об'єкти, матеріалізуючись зовні, не породжують захист з права інтелектуальної власності для предмета (речі), в якому вони виражені. Захисту підлягає те, що виражено в предметі. Річ і право власності пов'язані між собою.

Знищення речі припиняє право власності на нього. Об'єкт інтелектуальної власності існує незалежно від речі, в якій він матеріалізований. У разі знищення книги право інтелектуальної власності на твір літератури не припиняється.

Зі змісту статті 419 ЦК України, нетотожними є результат інтелектуальної діяльності і речі, в яких вони втілені матеріально як об'єкти цивільних прав, оскільки вони є самостійними об'єктами цивільних правовідносин.

Тому у разі, якщо особисті папери мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності, до них можуть застосовуватись норми щодо правового регулювання інтелектуальної власності, тобто вказані об'єкти будуть мати як статус особистих паперів, так і об'єкта інтелектуальної власності.

При цьому особисті папери, які мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності, можуть втратити статус особистих паперів, якщо вони будуть перероблені і втратять зв'язок з особою власника особистих паперів. Наприклад, на основі життєпису журналіста можна написати літературний твір чи сценарій для фільму, замінивши при цьому імена та певні дати. Вказаний твір буде об'єктом інтелектуальної власності, однак втратить зв'язок з особою-власником особистого паперу (щоденника), тому

новостворений твір не може розглядатися як особистий папір.

Узагальнюючи наведене вище, можна зазначити, що право на особисті папери відрізняється від авторського права та права власності наступними ознаками: 1) специфікою об'єкта (особисті папери є немайновим благом, вираженим у матеріальному чи подібному до нього носієві, можуть не мати творчого характеру, мають тісний зв'язок з особистістю власника); 2) особисті папери є відносно віддільними від особи їх володільця; 3) право на особисті папери має немайнову природу, хоча і має вираження у матеріальному чи прирівняному до нього об'єкті; 4) право на особисті папери не може передаватися у спадщину.

Висновки до розділу 1

1. Право на особисті папери як особисте немайнове право фізичної особи пройшло тривалий час свого розвитку. Починаючи зі Стародавнього Риму, захист права на особисті папери здійснювався за речовим підходом, зокрема, право власності на папери як матеріальний об'єкт було абсолютним, у тому числі щодо права розголошення змісту особистих паперів. Тільки з розвитком концепції приватності в Сполучених Штатах Америки в кінці XIX – на початку XX століття можна говорити про захист права на особисті папери як особистого немайнового права, але не як самостійного права, а як складової інформаційної приватності особистості. Новим етапом розвитку права на особисті папери стало його нормативне закріплення як окремого немайнового права фізичної особи.

2. Можливість мати право на особисті папери як особисте немайнове право виникає в особи з моменту її народження, однак вказане право безпосередньо виникає з моменту створення особистого паперу, є невідчужуваним та пов'язаним з особистістю власника, не має чітко вираженого економічного змісту та спрямоване на задоволення особистих потреб особистості, а саме забезпечення приватності особистого життя

фізичної особи.

3. Право на особисті папери можна визначити як право на створення, володіння, користування і розпорядження особистими паперами та встановлення режиму їх конфіденційності.

4. Особисті папери можна класифікувати: 1) за формою закріплення на такі види: – особисті папери на паперовому носієві; – на фотографії; – на магнітній, кіно-, фотоплівці; – на оптичному диску; – на жорсткому диску комп'ютера; – на USB-накопичувачі; – власне електронні документи тощо; 2) за змістом: – такі, що містять інформацію про особисте життя інших осіб; – такі, що не містять інформацію про особисте життя інших осіб; 3) за ступенем конфіденційності: – повністю конфіденційні; – частково конфіденційні; – позбавлені конфіденційності.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ

2.1. Зміст права на особисті папери

При розгляді права на особисті папери як особистого немайнового права фізичної особи доволі важливим і водночас складним завданням є характеристика змісту досліджуваного права. Тлумачення змісту певного суб'єктивного права дозволяє не тільки визначити його цінність та функціональне призначення для людини, а й поглибити розуміння практичного здійснення цього права і його меж.

В свою чергу складність у розумінні змісту права на особисті папери обумовлена тим, що це право є немайновим правом особи, проте водночас має чітко виражені особливості: по-перше, майновий аспект в власному розумінні, по-друге – аспект авторського права.

При визначенні змісту суб'єктивного цивільного права слід не тільки визначати та досліджувати правомочності, які його складають, а й досліджувати їх природу та здійснювати характеристику як цілісного правового явища [24, с. 94].

На сьогодні у доктринальних джерелах немає єдиного підходу до визначення змісту суб'єктивного цивільного права. Доволі тривала дискусія у працях вчених-цивілістів з цієї проблеми має наслідком численні визначення, які можна спробувати об'єднати у чотири підходи: позитивний, негативний, позитивно-негативний та кумулятивний.

Прихильники позитивного підходу вважають, що зміст суб'єктивного цивільного права складають виключно правомочності, які носять позитивний характер. Наслідком цього підходу є розуміння поняття суб'єктивного цивільного права як визначеної міри можливої поведінки, що закріплена за особою. Водночас, визначаючи зміст особистого немайнового права як можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою

поведінку у сфері приватного життя (ст. 271 ЦК України), законодавець сприйняв позитивний підхід. Однак, як слушно зазначається у науковій літературі, такий підхід є цілком виправданий, оскільки з огляду на неоднорідність даної категорії прав неможливо сформулювати правомочності, які б носили універсальний характер для всіх без винятку особистих немайнових прав, тому законодавець обмежився лише загальною вказівкою, більш детально конкретизуючи її щодо кожного конкретного права [25, с. 646].

Протилежну точку зору займають прихильники негативної концепції, котрі вбачає зміст суб'єктивного цивільного права в можливості уповноваженої особи вимагати від зобов'язаних осіб вчинення певних дій чи утримання від їх вчинення. На противагу позитивному і негативному підходам позитивно-негативний дає можливість відносити до змісту як позитивні, так і негативні правомочності.

Узагальнюючи різноманітні концепції, Р. О. Стефанчук визначає зміст особистого немайнового права як сукупність повноважень особи-носія, які включають у себе як позитивний аспект (можливість юридично визнаватись володільцем відповідного особистого немайнового блага (благо володіння) та використовувати його (благо використання), в межах, що передбачені законом, не суперечать призначенню цього блага, а також спрямовані на задоволення інтересів особи-носія), так і низку негативних правомочностей (вимагати усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право), в тому числі правомочність захисту [15, с. 148].

Враховуючи комплексну юридичну природу та різноманітність проявів особистих паперів, в правовій літературі немає єдиного підходу до характеристики права на особисті папери та його змісту. Так, право на особисті папери розглядається з точки зору речового права (права власності), права інтелектуальної власності (авторського права) та як особисте немайнове право фізичної особи. У зв'язку з цим доволі складною є проблема визначення сукупності правомочностей, що входять до змісту

права на особисті папери. На сьогодні є декілька поглядів вчених щодо цього, які ми проаналізуємо далі.

Л. О. Красавчикова узагальнила різноманітні прояви права на особисті папери та визначила у ньому такі складові правомочності: 1) право авторської приналежності; 2) правомочності володіння, користування і розпорядження матеріальним об'єктом даного права; 3) диспозитивні правомочності, які, з одного боку, надають автору повноту свободи у створенні і веденні особистих документів, а з другого, – відхиляють будь-які втручання в особисте життя громадянина шляхом втручання в його особисту документацію [22, С. 107].

М. М. Малейна пропонує розглядати право на особисті папери не як єдине, а як сукупність прав, а саме: права на таємницю документів особистого характеру і права на їх недоторканність [26, с. 170].

В. І. Бобрик у змісті права на особисті папери визначає такі правомочності, як: створювати, зберігати, використовувати особисті папери і вирішувати їх подальшу долю; вимагати дотримання іншими особами режиму конфіденційності особистих паперів; вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності особистих паперів [7, с. 120].

Однак, як бачимо з наведених джерел, більш повно навів зміст права на особисті папери В. І. Бобрик, однак і його позиція вбачається нам неповною, тому, на нашу думку, зміст права на особисті папери слід охарактеризувати так.

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 303 ЦК України, яка встановлює, що особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) фізичної особи є її власністю, право на особисті папери повинна мати такі обов'язкові правомочності, як: володіння, використання та розпорядження ними. Наявність цих правомочностей у структурі права кореспондується нормою ст. 317 ЦК України (зміст права власності), яка закріплює тріаду правомочностей права власності та говорить про те, що власникові належать права володіння, користування і

розпорядження своїм майном. Разом з тим правомочність щодо розпорядження особистими паперами передбачені і ст. 304 ЦК України, яка визначає, що фізична особа, якій належать особисті папери, може усно або у письмовій формі розпорядитись ними, у тому числі і на випадок своєї смерті.

Однак у цьому контексті необхідно відразу розмежувати право власності як речове право та право на особисті папери як особисте немайнове право. Необхідність такого розмежування обумовлена невдалою конструкцією частини 1 статті 303 ЦК України [27, с. 131]. Безперечно, особисті папери як об'єкти матеріального світу, є і об'єктом права власності фізичної особи, однак право на особисті папери є немайновим правом, тому характеристика правомочностей власності при аналізі права на особисті папери є умовною, але необхідною для кращого його розуміння.

Так, правомочність володіння особистими паперами полягає у можливості фактичного, фізичного та господарського панування особи над особистими паперами, можливість тримати власні особисті папери у себе. Володіння може бути законним, тобто таким, що здійснюється в передбаченому нормами порядку та незаконним, таким, коли особа володіє майном в порушення норм права та інтересів правомірного володільця. В свою чергу незаконне володіння може бути добросовісним, якщо незаконний володільць не знає і не міг знати, що майно, зокрема особисті папери, що знаходиться в його володінні, вибуло у законного власника з порушеннями норм права, зокрема було викрадене тощо, або недобросовісним – коли незаконний володільць знає або може знати про незаконність володіння майном.

Фізична особа-власник особистих паперів може передавати їх у володіння інших осіб, зокрема, тим, котрим надає право ознайомлюватись з їх змістом, проте володіння особистими паперами може здійснюватись без надання права на ознайомлення з особистими паперами. Володіння особистими паперами може бути надано на основі договору.

Як і щодо об'єктів власності, правомочність з володіння особистими

паперами може бути: 1) як правомочність власника особистих паперів; 2) як речове право на чужі особисті папери, тобто насамперед фактичне володіння; 3) як право, що виникає на договірних засадах, тобто договірне володіння особистими паперами.

Правомочність використання полягає у можливості використовувати особисті папери з метою отримання прибутку чи іншого, не пов'язаного з отриманням прибутку результату, яким може бути культурно-просвітницький чи інформаційний результат тощо.

Стаття 303 ЦК України визначає такий вид використання особистих паперів як опублікування. Опублікування за загальним визначенням означає друкувати що-небудь для загального ознайомлення [28]. Разом з тим використання особистих паперів не обмежується виключно друком. Залежно від специфіки особистих паперів, котрі можуть бути й у формі письмових джерел (щоденники, записні книжки, нотатники тощо), й у формі фотографій, інших зображень, відеофільмів тощо, можна визначати і різні форми їх використання, зокрема, проведення виставок, публічний показ, оприлюднення засобом Інтернету та інших електронних мереж, інші форми використання.

Розпорядження особистими паперами полягає у можливості власника особистих паперів визначати їх юридичну долю – встановлювати різні конкретні правовідносини з третіми особами з приводу особистих паперів, що йому належать, припиняти своє право власності на особисті папери, передавати особисті папери до фондів бібліотек тощо.

Разом з тим включення правомочностей володіння, використання та розпорядження до складу права на особисті папери є проявом класичного речового підходу, який відслідковується щодо особистих паперів ще зі Стародавнього Риму, хоча слід також звернути увагу, що особисті папери створюються у результаті інтелектуальної діяльності, а тому часто мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності, тому їх можна розглядати як твори мистецтва, літератури чи науки. В цьому випадку право на особисті папери

постає як право інтелектуальної власності, переважно авторське право.

Безперечно, не слід говорити, що усі особисті папери мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності, проте не можна не досліджувати цей аспект з урахуванням підходу до включення авторських правомочностей у зміст права на особисті папери [22, с. 107]. Тому у випадку, коли особисті папери мають ознаки об'єкта інтелектуальної власності, з точки зору аналізу змісту права на особисті папери, окрім обов'язкових правомочностей, у змісті права мають місце авторські правомочності (права) (авторської приналежності), а саме правомочності (права), що передбачені правом інтелектуальної власності для тих чи інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, художніх, літературних, музичних творів тощо. Однак при цьому первинними й універсальними лишаються правомочності, які характеризують право на особисті папери як особисте немайнове право фізичної особи.

Так, відповідно до ст. ст. 14, 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [29] до авторських правомочностей (прав) можна віднести такі:

А) немайнові авторські права: 1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо; 2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо людина як автор твору бажає залишитись анонімом; 3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання; 4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора.

Б) майнові права: 1) право на опублікування твору (випуск у світ); 2) право на відтворення твору; 3) право на публічне виконання твору; 4) право на публічне сповіщення твору; 5) право на публічну демонстрацію та показ

твору; 6) право на переклад твору; 7) право на переробки, зміни твору; включення твору як складової частини до збірників, антологій, енциклопедій тощо; 8) право на розповсюдження твору шляхом першого продажу, відчуженням іншим способом у будь-якій формі; 9) право на здавання твору у майновий найм чи у прокат; 10) право слідування щодо творів образотворчого мистецтва; 11) право на подання твору до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до твору із будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором; 12) право на імпорт примірників твору; 13) право на отримання винагороди за використання твору; 14) виключне право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання.

Право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо, інколи поділяють на два права, а саме: право на визнання людини творцем, тобто право авторства і право автора на ім'я [30, с. 552]. Вважаємо, що розмежування цих прав не є доцільним, оскільки сам факт визнання людини автором того чи іншого твору є визнанням її права інтелектуальної власності (визнання її авторського права), а не окремим немайновим правом інтелектуальної власності. Водночас норма п. 1 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зосереджує більше увагу на можливості визнання свого авторства, при цьому увага звертається на спосіб такого визнання – шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо.

Разом з тим під правом на ім'я, окрім зазначеного права визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках та за будь-якого публічного використання твору, включають права забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо людина як автор твору бажає залишитись анонімом та (або)

вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках та під час будь-якого його публічного використання.

Вказані права не слід об'єднувати в єдине «право на ім'я», оскільки кожне із зазначених прав є складним за своєю природою та різними за метою. Так, якщо право на зазначення імені на творі направлене на поширенні поінформованості про авторську приналежність твору, то право забороняти зазначати ім'я – на таємницю авторської приналежності, а право на псевдонім – на приховування авторської приналежності.

Безперечно, враховуючи особливість особистих паперів, а саме пов'язаність особистих паперів з особою власника, право на ім'я, так як і право на визнання свого авторства, шляхом зазначення імені дещо втрачають актуальність, однак, якщо порушення права на особисті папери відбувається шляхом їх привласнення, переробки та незаконного використання під чужим іменем – визнання та захист цих прав є необхідним.

Право вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора, надає авторові можливість захищати твір від посягань. Захищаючи недоторканність твору, автор вправі забороняти внесення будь-яких змін чи доповнень до твору (ілюстрацій, передмов, післямов, коментарів тощо) або, навпаки, виключення з нього окремих частин, що порушує цілісність твору. Стаття 439 ЦК України передбачає заходи забезпечення недоторканності твору після смерті автора. У цьому разі право на охорону недоторканності належить або особі, яка спеціально уповноважена на це автором, або за відсутності такого уповноваженого – спадкоємцями автора.

Опублікуванням твору (випуском в світ), згідно зі ст. 442 ЦК України, вважається повідомлення його будь-яким способом невизначеному колу осіб, у тому числі видання, публічне виконання, публічний показ, передача по радіо чи телебаченню, відображення у загальнодоступних електронних

системах інформації. Певні обмеження щодо опублікування твору, який порушує права людини на таємницю її особистого і сімейного життя, завдає шкоду громадському порядку, здоров'ю та моральності населення встановлюються чинним законодавством. Вони поширюються, по-перше, на твори, які зачіпають «особисту сферу» людини: особисті листи, щоденники, фотографії, звуко-, відеозаписи, або будь-які інші матеріали, що містять інформацію про особисті, сімейні, інтимні сторони життя людини. По-друге, заборона стосується творів, які закликають до терористичних актів, погромів, захоплення будівель чи споруд, нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури, хуліганських дій; творів, що пропагують злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, вживання наркотичних засобів, жебрацтво, культ насильства і жорстокості, мають порнографічний характер [30, с. 553].

Опублікування, як спосіб використання особистих паперів, передбачене і ч. 2 ст. 303 ЦК України, при цьому законом встановлюється обмеження щодо опублікування особистих паперів, які містять інформацію про особисте життя інших осіб – для цього необхідно отримати згоду цих осіб. Опублікування стосується як письмових, так і інших особистих паперів.

Відтворенням, згідно зі ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», вважається виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми у будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній формі (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер. Відтворення може відбуватися у вигляді виготовлення друкованих примірників літературного твору або копій, репродукцій чи ілюстрацій із зображенням картин або виготовлення примірників запису музичного твору на магнітній стрічці або компакт-диску, виготовлення примірників відеозапису. Твори живопису, графіки, художньої фотографії можуть відтворюватись у промислових виробках – на шкатулках, коробках, футлярах, упаковках, обкладинках, флаконах тощо.

Право на публічне виконання охоплює дії з подання за згодою

суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав творів, виконань, фонограм, передач організації мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в той же час або у різних місцях і у різний час.

Публічною демонстрацією слід вважати публічне одноразове чи багаторазове представлення публіці за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав у приміщенні, в якому можуть бути присутніми особи, які не належать до кола однієї сім'ї або близьких, знайомих цієї сім'ї, аудіовізуального твору чи зафіксованого у відеограмі виконання або будь-яких рухомих зображень.

Публічний показ визначений законом як будь-яка демонстрація оригіналу або примірника твору, виконання, фонограми, відеограми, передачі організації мовлення за згодою суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) або за допомогою інших пристроїв чи процесів у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола однієї сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї особи, яка здійснює показ, не залежно від того, чи присутні вони в одному місці і в той же час або у різних місцях і у різний час (публічний показ аудіовізуального твору чи відеограми означає також демонстрацію окремих кадрів аудіовізуального твору чи відеограми без дотримання їх послідовності).

Публічне сповіщення творів охоплює декілька різновидів дій із доведення твору до загального відома: 1) передача творів в ефір за допомогою радіохвиль, а також лазерних променів, гама-променів тощо, у тому числі з використанням супутників; 2) передача на відстань за

допомогою проводів або будь-якого виду наземного чи підземного (підводного) кабелю (провідникового, оптоволоконного та інших видів). Ознака публічності дій полягає в тому, що їх результатом є можливість сприйняття творів необмеженою кількістю осіб у різних місцях із значною віддаленістю від місця передачі.

Право на переклад твору означає можливість для автора здійснювати переклад на іншу мову самостійно, давати згоду на це іншим особам або, навпаки, забороняти таке.

Право на переробку означає право на будь-яку творчу зміну твору, в результаті якої виникає новий твір похідного характеру. Найбільш поширеними способами переробки твору є адаптація, аранжування, оркестровка. Переробка літературного твору можлива у формі переведення розповідного твору у драматичний, драматичного – в сценарний, віршованого – в прозу.

Право на включення творів до складених творів поширюється на включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій, та інших складених творів, що виникають в результаті поєднання інших самостійних творів (або їх частин) різних авторів за будь-якими критеріями (тематикою, жанром, науковою спрямованістю у певній галузі, історичним періодом, сферою діяльності людини тощо).

Розповсюдження творів дає можливість необмеженому колу осіб ознайомитися із твором в індивідуальному порядку або придбати його примірник у власність. Виходячи зі ст. 441 ЦК України та ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» розповсюдженням визнається:

- перший продаж або інше відчуження (обмін, дарування, постановка, правовою метою яких є передача права власності на примірник твору);
- передача твору у майновий найм (оренду) чи у прокат як до першого продажу, так і після такого.

Належність автору права на імпорт означає, що імпорт примірників

твору потребує окремої згоди особи, яка має авторські права, незалежно від мети ввезення і здійснення у подальшому будь-яких дій із їх розповсюдження. Тиражування творів у країнах, де права українських авторів не охороняються, також не дає правової можливості ввезти їх в Україну без згоди автора.

Право на подання творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів із будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором, передбачене п. 9 ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Його введення мало за мету охопити всі можливі способи доведення творів до загального відома публіки, які не підпадають під інші перелічені у законну форми їх поширення. Найбільш поширеним способом доведення твору до загального відома є розміщення інформації у глобальній інформаційній мережі Інтернет, що робить твори доступними для публічного використання.

Чинне законодавство закріплює деякі майнові права, які можуть бути реалізовані тільки стосовно певних об'єктів авторського права. Так, ст. 448 ЦК України і ст. 27 Закону України «Про авторське право і суміжні права» регламентують так зване право слідування щодо оригіналу твору образотворчого мистецтва та оригіналу рукопису літературного твору. Воно полягає у можливості автора одержувати п'ять відсотків від ціни кожного наступного продажу оригіналу твору, що здійснений за першим його відчуженням автором.

Ще одне особливе право автора образотворчого мистецтва – це право доступу до твору. Воно закріплене у ст. 26 Закону України «Про авторське право і суміжні права» і полягає у тому, що при передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору (без його доставки авторові) з метою його використання для відтворення – примірників, слайдів, карток, переробок тощо.

Враховуючи різноманітність видів особистих паперів за формою

вираження та змістом, будь-яке з названих вище прав може застосовуватись до конкретного типу особистих паперів.

Разом з тим особисті папери детермінують індивідуальність особистості в умовах суспільства та часто є способом накопичення близької для людської свідомості інформації. В іншому випадку не було б необхідності визначати режим особистих паперів у ЦК України, обмежившись лише відносинами приватної власності та розміщувати їх у главі 22 ЦК України «Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне існування людини». Немайновий аспект права на особисті папери є основним серед інших.

Не залежно від матеріальної форми особистих паперів, їх об'єднує інформація, яку вони містять, а саме інформація про особисте життя, тобто правомірну, відносно самотійну від суспільства поведінку особи, спрямовану на задоволення духовних, фізіологічних чи матеріальних потреб та обставини якої особа бажає зберегти у таємниці чи обмеженому доступі, самотійно визначаючи обсяг інформації та коло осіб, яким вона відома [31, с. 157]. Тому при визначенні змісту права на особисті папери, крім інших, до його складу слід віднести правомочності, що регулюють та захищають інформацію про особисте життя людини.

Частина 2 ст. 303 ЦК України зазначає, що ознайомлення з особистими паперами, їх використання шляхом опублікування, допускаються лише за згодою фізичної особи, якій вони належать. Тобто нормою законодавства визначено ще одну обов'язкову складову у змісті права на особисті папери правомочність: встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів.

Під режимом конфіденційності розуміється можливість власника особистих паперів самотійно визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них. Про необхідність виділення такої правомочності говорить і положення ч. 3 ст. 303 ЦК України, де зазначено, що якщо особисті папери

фізичної особи стосуються особистого життя іншої особи, для їх використання, у тому числі шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи.

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію», інформація з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна або службова інформація. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом [32].

З вказаної норми Закону України «Про інформацію» слідує, що усі документи, які містять інформацію про фізичну особу (зокрема, її особисте життя), є конфіденційними. Тобто законодавцем встановлено принцип конфіденційності особистих паперів фізичної особи. Водночас з урахуванням п.1 ч. 1. ст. 3 ЦК України, де загальною засадою цивільного законодавства визначено заборону свавільного втручання у сферу особистого життя людини, можна говорити, що обов'язок щодо непорушності конфіденційності особистих паперів покладено на осіб, які потенційно можуть її порушити. Водночас законодавством не покладено обов'язку забезпечити (створити умови) спеціальний режим конфіденційності.

У той же час щодо інформації, яка міститься в особистих паперах, можуть застосовуватись і правомочності, визначені нормами законодавства про інформацію, зокрема ч. 2 ст. 200 ЦК України, де зазначено, що суб'єкт відносин у сфері інформації може вимагати усунення порушень його права та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими порушеннями. На нашу думку, інформаційні правомочності слід також віднести до факультативних правомочностей права на особисті папери.

2.2. Здійснення права на особисті папери

Цінність суб'єктивного цивільного права для фізичної особи полягає не так в факті наявності цього права, як в можливості його здійснення для задоволення власних потреб.

Здійснення права є складним процесом, який не тільки має певні стадії, а й має відбуватися в передбачених нормами права формах, способах та межах.

Враховуючи те, що право на особисті папери є особистим немайновим правом фізичної особи та належить їй від народження, для безпосереднього здійснення цього права необхідним є вчинення активного юридичного факту, а саме створення особистого паперу.

Здійснення суб'єктивного цивільного права – це реалізація заходів можливої поведінки управомоченої особи шляхом здійснення належних їй правомочностей (права на власні дії, права на чужі дії та права на захист) [29, с. 343]. Водночас під поняттям «здійснення суб'єктивного цивільного права» Р. О. Стефанчук розуміє всі можливі види поведінки носія відповідного цивільного права, які спрямовані як на реалізацію окремих повноважень, що складають зміст даного права, так і на здійснення даного права в цілому, що може відбуватись у визначених законодавством формах [15, с. 145].

Здійснення права на особисті папери відбувається способом реалізації правомочностей, які складають його зміст, а саме: вільно створювати особисті папери, використовувати їх та розпоряджатися ними; встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів, тобто можливість власника особистих паперів самостійно визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них; вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності особистих паперів; вимагати усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право, в тому числі правомочність захисту; правомочності щодо особистих паперів, які мають

ознаки об'єктів інтелектуальної власності та інформаційні правомочності (факультативні правомочності).

Здійснення права на особисті папери, як і інших суб'єктивних цивільних прав, відбувається на основі принципів (засад) такого здійснення. Принципи здійснення суб'єктивних цивільних прав досліджувались багатьма вченими-цивілістами, однак на сьогодні немає єдиного підходу до їх визначення.

Домінуючою точкою зору у цивільно-правовій науці щодо системи принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав є позиція Є. О. Суханова, який виділяє принципи законності, розумності, добросовісності, солідарності інтересів і ділового співробітництва [33, С. 85].

Водночас Ю. П. Пацурківський зазначає, що стосовно інституту здійснення цивільних прав потрібно виділяти лише два принципи: 1) принцип свободи здійснення суб'єктивних прав; 2) принцип дотримання встановлених меж здійснення цивільних прав, у якому й конкретизується загальноправовий постулат взаємної відповідальності держави (суспільства) і громадян, коли «невиконання кожною зі сторін своїх обов'язків або зловживання правом повинна мати наслідком настання юридичної відповідальності». Процес здійснення цивільних прав визначається як принципами об'єктивного цивільного права як галузі, а також відображає характерні саме для динамічної сторони права постулати й ідеї [34].

Однак, на нашу думку, вищеназвані та інші позиції не відображають повною мірою природу принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав, тому вважаємо, що слід погодитись з Р. О. Стефанчуком, котрий зазначає, що принципи здійснення особистих немайнових прав повинні підпадати під загальні закономірності і логічно співвідноситись, по-перше, із загальноправовими принципами, по-друге, загальними принципами цивільного права та, по-третє, з принципами здійснення суб'єктивних цивільних прав. З огляду на це дослідник згрупував принципи у трирівневу систему, до якої включив: 1) систему загальноправових (конституційних

принципів), а саме: принцип забезпеченості (гарантованості) суб'єктивного права, принцип демократизму суб'єктивного права, принцип загального заохочення суспільно корисної поведінки, принцип безпосередності суб'єктивного цивільного права, принцип активності суб'єктивного цивільного права, принцип гуманізму, принцип свободи, принцип законності, принцип справедливості, принцип регулятивності тощо; 2) систему загальних цивільно-правових принципів, а саме: принцип недопустимості свавільного втручання в сферу особистого життя людини, принцип свободи договору, принцип судового захисту цивільного права та інтересу, принцип добросовісності та розумності, принцип автономності волі, принцип безперешкодності у здійсненні суб'єктивних прав; принцип заборони зловживання суб'єктивним цивільним правом; 3) систему спеціальних принципів здійснення особистих немайнових прав, а саме: принцип невідчужуваності особистих немайнових прав, принцип спрямованості здійснення особистих немайнових прав з метою задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних чи соціальних потреб, принцип первинності здійснення особистих немайнових прав, принцип самостійності здійснення особистих немайнових прав [15, с. 163-164].

Враховуючи наведену вище систему принципів здійснення особистих немайнових прав, здійснення права на особисті папери має відбуватися на основі чотирьох груп таких принципів:

1. Загальноправових (конституційних) принципів, а саме: принцип забезпеченості (гарантованості) суб'єктивного права – як право, котре забезпечує приватність життя фізичної особи, право на особисті папери гарантоване Конституцією України, низкою міжнародних актів, зокрема Декларацією прав людини, так і Цивільним кодексом України тощо; принцип гуманізму – право на особисті папери є одним з проявів охорони особистого життя фізичної особи та детермінований роллю особистості як головної суспільної цінності; принцип справедливості (рівності) – право на особисті папери належить кожній людині незалежно від соціального статусу, віку,

статі, національності чи релігійних переконань; принцип безпосередності суб'єктивного цивільного права – реалізація права на особисті папери не потребує опосередкування та допоміжних засобів реалізації, здійснюється особою самостійно та безпосередньо; принцип законності – здійснення права на особисті папери має здійснюватись відповідно до норм 303-305 ЦК України у межах та в порядку, визначеному нормами цивільного законодавства.

2. Загальних цивільно-правових принципів, а саме: принцип неприпустимості свавільного втручання в сферу особистого життя людини – право на особисті папери власне і направлене на забезпечення приватності особистого життя фізичної особи, даний принцип детермінується високою соціальною цінністю людини, її прав і законних інтересів та необхідністю створення умов для життя людини в умовах суспільства; принцип судового захисту цивільного права та інтересу – у разі порушення права на особисті папери носій прав може звернутись до низки способів захисту свого права, серед яких найголовнішим є судовий захист, котрий кореспондується зі ст.3 ЦК України; принцип заборони зловживання суб'єктивним цивільним правом – здійснення права на особисті папери не має порушувати прав та свобод інших осіб, особливу увагу в цьому контексті законодавець приділив захисту особистого життя людей, інформація про яких може міститися в особистих паперах, так, відповідно до ч. 3 ст. 303 ЦК України, якщо особисті папери фізичної особи стосуються особистого життя іншої особи, для їх використання, у тому числі шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи; принцип безперешкодності у здійсненні суб'єктивних прав – забороняється створювати перешкоди у здійсненні права на особисті папери, у разі наявності таких перешкод та порушення права в особи-носія виникає право на захист.

3. Принципів здійснення особистих немайнових прав, а саме: принцип невідчужуваності – як особисте немайнове право, право на особисті папери не може бути відчужене особою-носієм цього права або іншою особою, воно

тісно пов'язано з особистістю правоволодільця, однак особисті папери як матеріальні об'єкти можуть бути відчужені; принцип спрямованості здійснення особистих немайнових прав з метою задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних чи соціальних потреб – право на особисті папери спрямоване на самоідентифікацію особи та накопичення особистої інформації в умовах суспільного життя, особисті папери можуть мати різне значення та задовольняти різноманітні потреби особи, зокрема, духовні, моральні, культурні тощо; принцип первинності здійснення особистих немайнових прав – право на особисті папери є похідним від права на особисте життя та є особистим немайновим правом, які, відповідно до Конституції України та Цивільного кодексу України, є первинними, оскільки кореспондуються правами людини та направлені на забезпечення життя людини; принцип самостійності здійснення особистих немайнових прав – цей принцип є логічним продовженням принципу невідчужуваності особистого немайнового права та полягає у самостійному здійсненні права особою-правоволодільцем. Так, особисті папери можуть створюватись тільки їхнім власником, оскільки вони є проявом його індивідуальності та містять відомості про особисте життя цієї людини [35, с. 163-164].

4. Власне принципи здійснення права на особисті папери, до яких слід відносити: принцип конфіденційності – так, власник особистих паперів може самостійно встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів, тобто визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них; принцип недоторканності – кореспондується з принципом недоторканності власності фізичної особи та майновою природою особистих паперів. Власність особи, у тому числі особисті папери, є недоторканими.

Отже, під здійсненням права на особисті папери мається на увазі здійснення суб'єктивного цивільного права на особисті папери особою-носієм цього права шляхом здійснення правомочностей, а саме: вільно

створювати особисті папери, використовувати їх та розпоряджатися ними; встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів; тобто можливість власника особистих паперів самостійно визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них (вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності особистих паперів; вимагати від усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право), в тому числі правомочність захисту; правомочності щодо особистих паперів, які мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності та інформаційні правомочності (факультативні). Здійснення права на особисті папери відбувається шляхом порядку вчинення дій, який називається способом здійснення та є безпосередньою реалізацією права на практиці [36, с. 263-264].

Водночас здійснення права на особисті папери неповнолітніми особами, а також особами з обмеженою дієздатністю і недієздатними може здійснюватись з особливостями, визначеними цивільним та сімейним законодавством. Такі особи можуть вільно створювати особисті папери, водночас, якщо створення особистих паперів не шкодить розвитку неповнолітньої особи (або психологічному стану недієздатної особи), в іншому випадку здійснення права може бути обмежене батьками чи особами, що їх замінюють, або опікунами (піклувальниками). Такі ж особливості можуть бути при розпорядженні особистими паперами названих груп осіб.

Здійснення суб'єктивних цивільних прав не може бути абсолютним та здійснюватись особою без встановлення певних меж, оскільки це б обов'язково призвело до завдання шкоди правам та законним інтересам інших осіб або суспільства в цілому.

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, межа – це: 1) лінія поділу якої-небудь території; границя; 2) вузька цілинна смуга між полями, що є водночас і польовою стежкою або шляхом; 3) тільки мн., перен. простір, обмежений чим-небудь; 4) чого, чому і без додатка, перен. допустима норма чого-небудь дозволеного; 5) перен. останній, крайній

ступінь. Тоді як обмеження – це: 1) дія за значенням обмежити; 2) правило, настанова, що обмежує чий-небудь права, дії і т. ін. І, відповідно, обмежувати (обмежити): 1) установлювати певні межі чого-небудь; зв'язувати щось обмежувальними умовами; 2) бути межею чого-небудь; відділяти, відгороджувати щось від чого-небудь [28].

Розуміння межі при аналізі меж права як допустимої норми чого-небудь дозволеного, а обмеження як дії з установлення певних меж чого-небудь або правила та настанову, що обмежує чий-небудь дії, унеможлиблює подальшу дискусію та порівняння «меж права» з «межами держави» та інші дискусії, викликані неправильним розумінням поняття «межі» [37].

Разом з тим деякі вчені наголошують на тому, що варто розрізняти поняття «межі» та «обмеження» здійснення суб'єктивних цивільних прав, розуміючи під поняттям «межі права» всі ті можливості, які особа здатна для себе набуту у зв'язку із юридичним закріпленням її прав. Тоді як під «межами здійснення права» вважають передбачені актами цивільного законодавства чи правочином способи, якими уповноважена особа може набуту ті можливості, що містяться в юридичному закріпленні цих прав, а до «обмеження здійснення суб'єктивних цивільних прав» відносять поведінку як іншої особи, так і дії відповідних органів, що наділені владними повноваженнями, які направлені на унеможливлення здійснення особами своїх суб'єктивних прав повною мірою [38].

Т. А. Мечетіна звертає увагу на те, що межі права є більш загальним поняттям порівняно з обмеженням права, і саме всередині них можуть встановлюватися різного роду обмеження права [39, с. 38]. Водночас Є. О. Мічурін робить висновки, що обмеження майнових прав фізичних осіб виявляються в тих суб'єктивних цивільних правах, які здійснюються в існуючих межах, однак з урахуванням особливостей правовідносин відбувається додаткове ускладнення їх здійснення через дію механізму правового регулювання [40].

Разом з тим, як зазначає Є. О. Мічурін, первісним явищем є межі, які

стосуються всіх прав взагалі. Законодавець у загальних нормах закону визначив межі здійснення цивільних прав, зокрема, назвав такими неможливість учиняти дії з наміром завдати шкоди іншій особі. Отже, загальні заборони, яких слід дотримуватись особі при здійсненні нею суб'єктивного цивільного права, визначаються в законі як межі цивільних прав. Вони визначають міри правомірної поведінки особи, яка при здійсненні своїх повноважень утримується від дій, що заборонені законом, здійснює покладені на неї цивільні обов'язки чи діє на свій розсуд. Обмеження впливають на здійснення окремих суб'єктивних цивільних прав через правове регулювання й ускладнюють можливість їх здійснення в суспільних інтересах чи заради прав інших осіб.

Дослідниця А. М. Денисова звертає увагу, що у загальнотеоретичному розумінні категорії «правове обмеження» необхідно звертати увагу на перелік аспектів, по-перше, правове обмеження виступає як зовнішній фактор, який впливає на інтереси суб'єктів права, разом з тим основу правового обмеження складає тісний зв'язок між зовнішніми юридичними умовами та внутрішньою структурою особистості. По-друге, правове обмеження є інформаційно-цілеспрямованим, таким, що має на меті свідому зміну поведінки суб'єкта в юридичній сфері, при цьому важливо зауважити, що задля упорядкування суспільних відносин, забезпечення повноцінного їх функціонування і встановлюються правові обмеження, які виступають сильними стимулюючими факторами. По-третє, на інформаційно-психологічному рівні правовими обмеженнями виступають виключно негативні засоби (заборони, обов'язки, заходи покарання тощо), які не включають позитивних засобів. Проте правові обмеження, виконуючи негативну мотивацію щодо власних інтересів суб'єкта, виступають необхідними засобами впливу на інтереси суспільства в цілому та на інтереси певних контрсуб'єктів, оскільки вони спрямовані на забезпечення соціально корисних цілей. Отже, необхідно зауважити на їх значенні і для виховного та соціального впливу, який вони здійснюють. По-четверте, саме конкретні

(первинні) правові засоби, такі як покарання, заборони, обов'язки, призупинення, а не юридичні норми, інститути, галузі, в яких закріплюються дані правові засоби і які завдяки первинним правовим засобам набувають право обмежуючого значення, необхідно вважати правовими обмеженнями в інформаційно-психологічному сенсі [41].

На нашу думку, яка ґрунтується на проведеному дослідженні та на загальному розумінні понять «межі» й «обмеження», вказані поняття є різними. Так, «межі» здебільшого виступають як ступінь, міра можливої поведінки, тоді як «обмеження» можна розуміти як процес, що повністю або частково унеможливорює здійснення права; або як конкретні перешкоди у здійсненні права.

Не погоджуючись з позицією А. Ю. Бабаскіна, що «здійснення учасниками цивільних відносин своїх цивільних прав є обмеженим, оскільки межі здійснення цивільних прав визначені законом» [42, с. 24] та В. М. Коссака, який вважає, що кожне суб'єктивне право має свої межі [43, с. 225]. О. І. Шаповалова зазначає, що суб'єктивні цивільні права особи є абсолютними, окрім випадків заборони або зобов'язань, визначених договором або актами цивільного законодавства, або моральними засадами суспільства. Будь-яка поведінка особи є правомірною, тобто допустимою з точки зору закону, якщо відсутні обмеження, визначені договором або актами цивільного законодавства [35].

Разом з тим, як зазначає Є. О. Мічурін, межі здійснення суб'єктивних цивільних прав визначають правомірну поведінку особи та міру захисту цивільних прав, оскільки дії особи в межах цивільних прав є юридично захищеними, а дії вчинені поза межами права, юридичному захисту не підлягають [40].

Узагальнюючі наведені вище погляди можемо зазначити, що кожне суб'єктивне цивільне право має межі. Так, є загальновідомим вислів «право однієї людини закінчується там, де починається право іншої людини», який теж свідчить про наявність меж прав.

Повніше можна дослідити природу меж здійснення суб'єктивних цивільних прав при їх групуванні за відповідними критеріями. Так, М. О. Стефанчук у своєму монографічному дослідженні виокремлює загальні межі здійснення суб'єктивних цивільних прав та спеціальні межі здійснення суб'єктивних цивільних прав, котрі поширюються на окремі види суб'єктивних прав або на окремі суб'єктивні права [44, с. 70].

В. С. Устинов виділяє три групи меж: за юридичною силою (конституційні та основані на законах); 2) за колом осіб (щодо кожного персонально і до окремих груп населення, наприклад державних службовців, депутатів); 3) за часом дії (у звичайних умовах та в умовах надзвичайного стану) [45, с. 105].

П. М. Рабинович та І. М. Панкевич запропонували таку систему меж суб'єктивних цивільних прав: – залежно від онтологічної суті явища, яке встановлює межі права: природні (біологічні, фізіологічні, екологічні) та соціальні (економічні, політичні, духовні) (як звернув увагу М. О. Стефанчук, дана класифікація стосується не скільки меж суб'єктивних цивільних прав, стільки сутності суб'єктивних прав, а тому її застосування у системі меж здійснення суб'єктивних цивільних прав є не зовсім доречною); – за характером зв'язку з волею суб'єкта: абсолютно об'єктивні (явища природи), відносно об'єктивні (законодавче встановлення меж), суб'єктивно-об'єктивні (фізичні потреби людини), суб'єктивні (самообмеження); – за обсягом прав особи: загальні (стосуються усіх прав особи), спеціальні (стосуються певної групи прав), виключні (поширюються лише на одне право); – залежно від політико-юридичного статусу правообмежуючого суб'єкта: державні, міжнародні (всесвітні, регіональні, міждержавні), внутрішньодержавні, недержавні (громадські); – залежно від юридичної значущості: легальні (законні), юридично нейтральні та протизаконні; – за тривалістю у часі: постійні, тимчасові; – за колом осіб: загальні, групові, індивідуальні [46, с. 44-50].

Відповідно до ст. 13 ЦК України встановлюються межі цивільних прав,

а саме: цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актом цивільного законодавства; при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватись від дій, які б могли порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині; не допускаються дії особи, що здійснюються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах; при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватись моральних засад суспільства. Не допускаються використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція [46, с. 57].

Слід зазначити, що норми ст. 13 ЦК України мають загальний характер та застосовуються до усіх цивільних прав, однак, враховуючи різноманітність об'єктів цивільних прав та сфер нормативно-правового регулювання, до конкретних прав чи груп прав слід застосовувати відповідні положення ст. 13 ЦК України, зокрема до особистих немайнових прав, у тому числі права на особисті папери, не може застосовуватись положення щодо недопущення використання прав з метою обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку тощо, оскільки особисті немайнові права здебільшого стосуються особи та її життєзабезпечення в умовах суспільного життя, а не економічних стосунків.

Перейдемо до конкретного аналізу меж права на особисті папери як суб'єктивного цивільного права. Відразу слід зазначити, що, як і іншим правам, йому властиві загальні, тобто ті, які притаманні всім суб'єктивним цивільним правам, та спеціальні межі, котрі властиві праву на особисті папери.

Загальна рамка меж, яка встановлена ст. 13 ЦК України та визначає загальні межі здійснення цивільних прав. При визначенні конкретних меж права на особисті папери конкретизується та відображає специфіку об'єкта нормативно-правового регулювання, що спостерігається у такому:

1. Цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або

актом цивільного законодавства — норми ст.ст. 303-305 ЦК України встановлюють деякі конкретні межі щодо здійснення права на особисті папери, а саме: а) якщо особисті папери фізичної особи стосуються особистого життя іншої особи, для їх використання, у тому числі шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи; б) у разі смерті фізичних осіб, визначених чч. 2-3 ст. 303 ЦК України, особисті папери можуть бути використані, у тому числі шляхом опублікування, лише за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер. Разом з тим стаття 305 ЦК України визначає: фізична особа має право вільно ознайомлюватися і використовувати, зокрема шляхом опублікування, будь-які особисті папери, передані до фонду бібліотек або архівів, з додержанням прав фізичних осіб, визначених частинами третьою та четвертою статті 303 цього Кодексу, якщо інше не встановлено договором, на підставі якого були передані особисті папери. Вищенаведене свідчить, що норми ст.ст. 303-305 ЦК України не тільки закріплюють деякі спеціальні межі здійснення права на особисті папери, а й роблять посилання на можливість визначення додаткових меж здійснення права на особисті папери за договором. Враховуючи правову різносторонність прояву особистих паперів, слід також зазначити, що при аналізі меж слід також звернути увагу на нормативно визначені межі права власності (якщо врахувати майнову природу особистих паперів як об'єктів цивільно-правового регулювання) та права інтелектуальної власності.

2. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватись від дій, які б могли порушити права інших осіб, завдати шкоди довіччю або культурній спадщині – особисті папери можуть становити велике культурне значення, особливо якщо це стосується особистих паперів відомих культурних, громадських чи політичних діячів, наприклад, особисті щоденники президента США Джона Куінса Адамса, які він вів з 12 років та в яких він робив детальний життєпис, є головним джерелом інформації для істориків та політологів про політичне і суспільне життя у США другої

половини 18 століття, окрім того, особисті папери можуть містити й іншу інформацію, котра може становити суспільний інтерес.

3. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах – це положення реалізується у формі обмежень, котрі забезпечують охорону особистого життя третіх осіб, зазначених у частинах 2-3 ст. 303 ЦК України;

4. При здійсненні цивільних прав особа повинна дотримуватися моральних засад суспільства – поняття «моральні засади суспільства» неоднозначно сприймається цивілістами, враховуючи неможливість визначення таких моральних засад, хоча можна говорити, що право на особисті папери має здійснюватися з дотриманням моральних засад суспільства, однак важко сказати, яке змістовне наповнення має це словосполучення. Вважаємо, що за загальним правилом, якщо здійснення права на особисті папери відбувається в межах чинного законодавства та у разі наявності договору, воно здійснюється в межах моральних засад суспільства. Безперечно, особисті папери можуть містити інформацію про аморальну чи зухвалу поведінку власника особистих паперів чи третіх осіб, однак це не свідчить про аморальність здійснення права на особисті папери.

Окрім зазначених можна визначити і такі межі права на особисті папери:

– часові межі: право на особисті папери тісно пов'язане з особою-носієм цього права, тому обмежене часом життя фізичної особи. Однак цивільне законодавство визначає можливість успадкування особистих паперів, у цьому випадку у спадкоємця є право використання та розпорядження особистими паперами, які переходять у спадок, з обмеженнями, визначеними законом [48, с. 294];

– за колом осіб: право на особисті папери у повному обсязі може належати виключно особі-носію цього права, тоді як правомочності з володіння, та розпорядження можуть передаватись у спадок або за договором [49, с. 12];

– договірні: особа-носій права на особисті папери або володілець особистими паперами може встановити додаткові обмеження щодо використання та розпорядження особистими паперами, зокрема, уточнити коло осіб, які можуть мати до них доступ, або визначити конкретні способи володіння та розродження особистими паперами тощо.

Отже, право на особисті папери здійснюється у межах, визначених цивільним законодавством та договорами щодо особистих паперів. Межі права на особисті папери можна класифікувати за різноманітними критеріями, зокрема на ті, що притаманні усім суб'єктивним особистим немайновим правам та спеціальні межі, котрі детерміновані специфікою права на особисті папери як окремого немайнового права фізичної особи.

Висновки до розділу 2

1. Зміст права на особисті папери становлять такі універсальні (обов'язкові) правомочності: – вільно створювати особисті папери, володіти, використовувати та розпоряджатися ними; – встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів; тобто можливість власника особистих паперів самостійно може визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них; – вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності особистих паперів; – вимагати усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право, в тому числі правомочність захисту. Та факультативні (не обов'язкові): правомочності щодо особистих паперів, які мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності та інформаційні правомочності.

2. Здійснення права на особисті папери відбувається на основі таких принципів як: 1) загальноправові (конституційні) принципи, а саме: принцип забезпеченості (гарантованості) суб'єктивного права; принцип гуманізму; принцип справедливості (рівності); принцип безпосередності суб'єктивного

цивільного права; принцип законності; 2) загальні цивільно-правові принципи, а саме: принцип недопустимості свавільного втручання в сферу особистого життя людини; принцип судового захисту цивільного права та інтересу; принцип заборони зловживання суб'єктивним цивільним правом; принцип безперешкодності у здійсненні суб'єктивних прав; 3) здійснення особистих немайнових прав, а саме: принцип невідчужуваності; принцип спрямованості здійснення особистих немайнових прав з метою задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних чи соціальних потреб; принцип первинності здійснення особистих немайнових прав; принцип самостійності здійснення особистих немайнових прав; 4) принципи здійснення права на особисті папери, до яких ми відносимо: принцип конфіденційності; принцип недоторканності.

3. Право на особисті папери здійснюється у межах, визначених цивільним законодавством та договорами щодо особистих паперів. Межі права на особисті папери можна класифікувати за різноманітними критеріями, зокрема на ті, що притаманні усім суб'єктивним особистим немайновим правам та спеціальні межі, котрі детерміновані специфікою права на особисті папери, як окремого немайнового права фізичної особи.

4. Право розпорядження на особисті папери може бути здійснено у різний спосіб, зокрема: 1) знищення особистих паперів; 2) перероблення особистих паперів; 3) відмови від права власності на особисті папери; 4) розпорядження щодо особистих паперів на випадок смерті; 5) відчуження, тобто передача права власності на особисті папери іншій особі; 6) передання правомочності володіння та (або) користування на особисті папери іншій особі. Особливу категорію становить право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на особисті папери, якщо особисті папери розглядаються та використовуються як об'єкти інтелектуальної власності.

РОЗДІЛ 3

СПОСОБИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ

3.1. Превентивно-пресікальні способи захисту права на особисті папери

Численні неправомірні втручання в сферу особистого життя («касетні» скандали, публікації приватних паперів, фотографій і подробиць інтимного життя осіб без їх дозволу, незахищеність Інтернет-контенту тощо) свідчать, про недосконалість правових механізмів захисту прав фізичної особи та актуальність досліджень у цій царині [50, с. 52].

Засади захисту права на особисті папери закладені у Конституції України, яка гарантує захист конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст. 8) та покладає на державу обов'язок щодо забезпечення захисту прав усіх суб'єктів права власності та господарювання [51, с. 105].

Практичної значущості для захисту відповідного права становить вибір конкретних способів захисту, під якими розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, внаслідок яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорювання) прав та вплив на правопорушника [52, с. 155]. Більше уваги в літературі приділено проблемі класифікації способів захисту суб'єктивних цивільних прав.

Разом з тим більш детально засади щодо захисту цивільних прав регламентуються Цивільним кодексом України. Так, серед засад цивільного законодавства визначено судовий захист цивільного права та інтересу (п. 5 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Главою 3 «Захист цивільних прав та інтересів» Книги першої ЦК України визначено головні положення щодо захисту цивільних прав та інтересів. Зокрема, ч. 2 ст. 16 визначено способи захисту, а саме: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 2) припинення дії, яка

порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (майнової) шкоди; 10) визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Перелік способів захисту цивільних прав та інтересів не є вичерпним та може бути доповнений способами, визначеними договором або законом та застосованими судом [53, с. 160].

На сьогодні в літературі існує багато класифікацій способів захисту прав, зокрема на загальні та спеціальні, на матеріальні та процесуальні, на заходи захисту та заходи відповідальності тощо[54 с. 11].

Безперечно, кожна з класифікацій має мати місце в доктринальних дослідженнях, оскільки відображає ті чи інші особливості способів захисту цивільних прав. Разом з тим для чіткості нашого дослідження зупинимося на класифікації, запропонованій Р. О. Стефанчуком, який у своєму монографічному дослідженні згрупував способи захисту цивільних прав на три групи, а саме:

а) превентивно-пресікальні способи захисту, тобто ті з них, які спрямовані на попередження та припинення порушення, оспорювання, невизнання особистого немайнового права чи реальної загрози вказаних дій (визнання права; припинення дії, яка порушує право; зміна правовідношення; припинення правовідношення; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб тощо);

б) відновлювальні способи захисту, тобто ті з них, які спрямовані на відновлення порушеного права (відновлення становища, яке існувало до

порушення, та пов'язані із ним способи; спростування; відповідь; визнання правочину недійсним тощо);

в) компенсаційні способи захисту, тобто ті з них, які спрямовані на додаткове компенсування збитків, що пов'язані із порушенням особистого немайнового права (відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди тощо) [15, с. 194].

Особисті папери як об'єкти цивільного права мають багато проявів, тому особливості захисту права на особисті папери детермінуються як і специфікою об'єкта, щодо якого здійснено порушення, так і способом порушення права.

Взявши за основу аналізу класифікацію способів захисту, запропоновану Р. О. Стефанчуком, розглянемо деякі з них, що застосовуються при захисті права на особисті папери як особистого немайнового права фізичної особи.

Визнання права на особисті папери є способом захисту, за якого визнається в особи наявність права на особисті папери на певні об'єкти, яке було порушено або наявність якого піддавалась сумніву зі сторони інших осіб, тобто було спірним.

Слід звернути увагу, що підставою застосування цього способу захисту є не тільки його оспорування, невизнання чи загроза вчинення вказаних дій, а й порушення права. Разом з тим визнання права при його порушенні може мати місце тоді, коли зв'язок дійсного власника з особистими паперами є не явним, наприклад, особою-порушником права було спотворено зміст особистих паперів з метою приховання реального власника. Ця особливість права на особисті папери пов'язана з тісним зв'язком особистих паперів з особою-власником особистих паперів та необхідністю доведення такого зв'язку при оспоруванні права.

У доктринальних джерелах стверджується про важливість та необхідність при застосуванні вказаного способу визнання юридичного

факту, який має значення для встановлення правовідношення. Більше того О. В. Толста зазначає про необхідність включення до складу способів захисту «визнання факту» як окремого способу захисту права, що обґрунтовується тим, що інколи наявність певного факту може бути неочевидною для однієї із сторін правовідношення, наприклад, коли факти потрібно доводити із застосування спеціальної процедури, оскільки вони ніде документально не зафіксовані, коли наявний документ, але потрібно довести його приналежність, коли виникає необхідність усунути невідповідність між документом та реальною подією. Стосовно особистих немайнових прав, у тому числі права на особисті папери, дослідниця виділяє дві категорії щодо визнання юридичних фактів: 1) визнання фактів, які є підставою виникнення повноважень захищати чийсь немайнові права та інтереси (наприклад, відновлення документів чи виправлення неточностей у документах для встановлення наявності родинних зв'язків); 2) визнання фактів, що мають місце в минулому та на підставі яких захищаються особисті немайнові права самого правоволодільця (наприклад, отримання травми, неправомірне заволодіння чужими документами, вторгнення в особисте життя, неправомірне прослуховування телефонних переговорів тощо) [55].

З урахуванням важливості визнання факту для судової практики та правовідносин загалом можна стверджувати, що визнання факту може бути як окремим способом захисту, так і супровідним.

У літературі зазначається необхідність доповнення способу визнання права додатковими заходами захисту, а саме: визнання обов'язків другої сторони; визнання відповідача таким, що втратив право; визнання відсутності права; визнання припинення обов'язків; визнання наявності правовідносин; визнання відсутності правовідносин тощо [56, с. 165].

Визнання права на особисті папери може застосовуватись як самостійно, так і в сукупності з іншими способами захисту, наприклад, визнання права на певні особисті папери, припинення їх незаконного використання та відшкодування моральної шкоди.

Припинення дії, яка порушує право на особисті папери, полягає у забороні (припиненні) протиправних дій (бездіяльності) та їх призупинення.

Підставою застосування цього способу захисту є наявність дії (бездіяльності), яка порушує право на особисті папери. Як слушно зазначає Р. О. Стефанчук, застосування вказаного способу можливе лише у випадку, коли існує реальне порушення особистого немайнового права, яке носить триваючий або системний (повторювальний) характер, і не може застосовуватись, коли правопорушення вже припинено. Водночас застосування вказаного методу можливе й у випадку, коли порушення особистого немайнового права ще немає, однак існує реальна загроза того порушення.

При цьому застосування вказаного способу захисту можливо як у юрисдикційній формі (наприклад, через постановлення рішення суду щодо заборони особі вчиняти вказані дії), так і у не юрисдикційній формі (починаючи від вимоги припинення протиправних дій шляхом самооборони свого життя, і аж до регламентованої ч. 3 ст. 294 ЦК України можливості вимагати виправлення імені фізичної особи у випадку його порушення).

А. Г. Діденко абсолютно правильно зазначає, що при застосуванні вказаного способу можна допускати два різновиди припинення протиправних дій, а саме: заборону (припинення) на вчинення певних дій та їх призупинення [57].

Ст. 278 ЦК України передбачає такий спеціальний спосіб захисту, як заборона (припинення) поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права. Частина 1 статті 278 ЦК України закріплює положення про те, що у разі, якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити їх випуск у світ до усунення порушення цього права, а якщо вони вже випущені у світ, то суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення. У випадках, коли

усунення порушення неможливе, суд може вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення (ч. 2 ст. 278 ЦК України).

З урахуванням того, що особисті папери містять інформацію особистого характеру, слід звернути увагу на такий підспосіб вказаного способу захисту, як заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права фізичної особи. Так, цей спосіб може застосовуватись у декількох аспектах, пов'язаних з особистими паперами [58, с. 247].

Наприклад, у випадку використання інформації, що міститься в особистих паперах особа-власник особистих паперів (чи правонаступник цієї особи), або особа, інформація щодо якої міститься в особистих паперах та яка не надавала дозвіл на її оприлюднення, можуть звернутися з вимогою заборони поширення такої інформації. При цьому об'єктом захисту є не так право на особисті папери, як таке, а інформація, яка в них міститься.

Цей спосіб захисту є галузевим різновидом припинення дії, яка порушує особисте немайнове право, і застосовується у випадку порушення вказаних прав шляхом поширення інформації. Залежно від стадії, на якій знаходиться процес оприлюднення інформації, що може завдати шкоду особистому немайновому благу, виокремлюють два підвиди даного способу:

1) якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, телепередачі тощо, які готуються до випуску у світ, то вважається, що ця інформація зазнала поширення в межах осіб, які готують матеріал для оприлюднення. Зважаючи на невелику зону поширення інформації, суд може заборонити випуск зазначених друкованих видань чи кіно-, телепродукції у світ до усунення порушення особистого немайнового прав. Наприклад, якщо до друку готуються матеріали, що містять частини особистих паперів, які розкривають таємницю особистого життя, то фізична особа, особисте немайнове право якої порушене, дізнавшись про це, має право вимагати призупинити підготовку таких матеріалів та вимагати заборони їх випуску у світ. В окремих випадках законодавець встановлює

також і покладення певних негативних наслідків на особу, особисті немайнові права якої порушуються;

2) якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, телепередачі тощо, які випущені у світ, то вважається, що ця інформація набула широкого поширення, яке доволі важко піддається контролю. І тому в цьому випадку суд може вдатися до двох підспособів захисту. Так, за умови, що поширення вказаної продукції в світ є незначним, і переважна більшість її контрольована, наприклад, коли випустили тираж книги, і в продаж пішла тільки незначна частина накладу, то в цьому випадку суд має право заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення. Однак якщо використання першого способу не є можливим, то в цьому випадку суд може постановити рішення, за яким зобов'язати вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення.

3.2. Відновлювальні способи захисту права на особисті папери

Визнання правочину недійсним є таким способом захисту права на особисті папери, який застосовується у випадках, коли порушення права на особисті папери є наслідком неправомірного правочину.

Правочин є неправомірним, якщо:

а) зміст правочину суперечить чинному законодавству або моральним засадам суспільства (дефект змісту);

б) особа, яка вчиняє правочин, не має необхідного обсягу дієздатності (дефект суб'єктного складу);

в) волевиявлення учасника правочину не є вільним та не відповідає його внутрішній волі (дефект волі);

г) правочин вчинено з недотриманням форми (дефект форми) [59, с. 163].

Різноманітність об'єкта права на особисті папери обумовлює і різноманітність можливих правочинів щодо них; це і заповіт, і договір про

передачу до бібліотеки чи архівних фондів, і низка договорів про передачу прав інтелектуальної власності тощо. Разом з тим правочини щодо розпорядження особистими паперами (окрім тих, які мають особливості укладення, визначені законом) мають, на нашу думку, укладатися у письмовій формі, хоч це і не визначено ЦК України. Це єдина форма, яка повною мірою може виразити волевиявлення сторін та закріпити ряд можливих моментів, таких як дозвіл на оприлюднення інформації про особисте життя. При цьому, якщо в особистих паперах, щодо яких укладається договір, міститься інформація про особисте життя третіх осіб, то необхідно отримати письмовий дозвіл у цієї особи на оприлюднення інформації, яка її стосується. При цьому необхідно не тільки зафіксувати сам факт надання такого дозволу, а й точно зазначити обсяг такої інформації та спосіб її розповсюдження.

Якщо фізична особа передає належні їй особисті папери до публічних фондів зберігання, якими є бібліотеки й архіви, вона втрачає право на дані особисті папери, і тому кожний матиме законодавчо закріплену можливість безперешкодно ознайомитися з такими паперами і використовувати їх (ст. 305 ЦК України). При цьому необхідно зауважити, що це правило має застосовуватися лише щодо публічних бібліотек і архівів, доступних широкому загалу. Фізична особа може обмежити доступ до переданих нею у фонди бібліотек і архівів особистих паперів, уклавши з установою, що отримує папери, договір, де викласти всі умови такої передачі і подальшого використання наданих особистих паперів. Проте було б несправедливо дозволити ті ж дії щодо особистих паперів, які стосуються особистого життя іншої особи, тобто не тієї, що передає папери. Це питання, за ст. 305 ЦК України, необхідно вирішити на користь фізичної особи, особистого життя якої стосуються особисті папери, а тому передача таких паперів у фонди бібліотек і архівів може мати місце лише за наявності відповідного дозволу таких фізичних осіб, адже закон гарантує їм конфіденційність інформації про їх особисте життя [60, с. 121].

Відновлення становища, яке існувало до порушення, є самостійним способом захисту, визначеним п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України, який пов'язаний із застосуванням заходів, спрямованих на відновлення стану права, який існував до моменту його порушення. Водночас ст. 276 ЦК України деталізує право на особисті папери та зазначає, що орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, фізична або юридична особа, рішеннями, діями або бездіяльністю яких порушено особисте немайнове право фізичної особи, зобов'язані вчинити необхідні дії для його негайного поновлення. Якщо дії, необхідні для поновлення порушеного особистого немайнового права фізичної особи, не вчиняються, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням.

Безумовною умовою застосування цього способу є порушення права, разом з тим для того, щоб подати позов про відновлення становища, необхідно, щоб суб'єктивне право не було припинене і його можна було відновити шляхом усунення негативних наслідків порушення цього права.

Вказаний спосіб захисту може застосовуватись до права на особисті папери у випадках порушення порядку використання особистих паперів за договором або порушення прав третіх осіб при передачі особистих паперів до фондів бібліотек тощо.

Спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь може застосовуватись при оприлюдненні особистих паперів з викривленими відомостями про особисте життя фізичної особи-власника особистих паперів чи третіх осіб. При цьому об'єктом захисту виступає не так право на особисті папери, як право на особисте життя та його таємницю.

Як слушно зазначає Р. О. Стефанчук, за своєю природою – це є фактично сполученням двох спеціальних способів захисту особистих немайнових прав, а саме права на спростування неправдивої інформації та права на відповідь.

Під «правом на спростування» розуміють право фізичної особи

вимагати від особи, яка порушила особисте немайнове право фізичних осіб шляхом поширення недостовірної інформації, визнання цієї інформації неправдивою у формі, яка є ідентичною чи адекватною до форми поширення неправдивої інформації. В свою чергу під «правом на відповідь» слід розуміти право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права. Інколи в літературі виділяють і суміжні із даними способи захисту особистих немайнових прав, зокрема право на власне тлумачення обставин справи, право на «відповідь на відповідь», коментар, репліку тощо.

Вимагати спростування та відповіді можуть фізичні особи, стосовно яких поширена неправдива інформація, що порушує їх особисті немайнові права. Однак в окремих випадках, що прямо передбачені законом, фізична особа має також право вимагати спростування неправдивої інформації та у випадку, коли вона поширена стосовно інших осіб. Насамперед це стосується випадків поширення недостовірних даних про особисте життя спадкодавця особистих паперів та членів сім'ї, яким завдається шкода при оприлюдненні такої інформації. Однак поширення неправдивої інформації стосовно членів сім'ї фізичної особи повинно порушувати особисті немайнові права саме цієї фізичної особи, а не членів її сім'ї. Так, наприклад, коли поширюється недостовірна інформація про те, що фізична особа є дитиною «зрадника батьківщини», то вона має право вимагати спростування цієї інформації не тому, що вона порушує право на повагу до честі та гідності батька, а тому, що нею опосередковано порушується право саме даної фізичної особи на гідність і честь. А вже батько цієї особи має право вимагати спростування, тому що ця інформація порушує його право на повагу до честі та гідності, самостійно, оскільки фізична особа має право здійснювати особисті немайнові права, в тому числі і право на захист цих прав, самостійно, окрім випадків, що передбачені в законі (ст. 272 ЦК України) [15, с. 206].

Примусове виконання зобов'язання в натурі – спосіб захисту визначений п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України, який застосовується за наявності

зобов'язальних правовідносин між сторонами та полягає у примусовому виконанні відповідачем зобов'язання за договором. Він може застосовуватись, якщо власник особистих паперів, який уклав договір щодо їх використання, або передачі до фондів бібліотек, або відчуження тощо, відмовляється передавати особисті папери.

3.3 Компенсаційні способи захисту права на особисті папери

Не менш важливими є компенсаційні способи захисту права на особисті папери, серед яких можна визначити, як відшкодування матеріальної (збитків), так і нематеріальної (моральної) шкоди.

Для відшкодування збитків та іншого способу відшкодування майнової шкоди повинна бути в наявності підстава для цивільної відповідальності, а саме склад цивільного правопорушення, до якого входять: а) наявність протиправної поведінки того, хто заподіяв шкоду; б) наявність майнової шкоди у потерпілого; в) наявність причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою та завданою шкодою; г) вина того, хто заподіяв шкоду. В окремих випадках відшкодування майнової шкоди може відбуватись і незалежно від вини особи, котра заподіяла шкоду, зокрема у випадках, передбачених ст. ст.1173-1176, 1187, 1209 ЦК України.

На виконання даного способу захисту суд може зобов'язати особу відшкодувати збитки, які завдані нею внаслідок порушення особистого немайнового права. Під поняттям «збитки», відповідно до ст. 22 ЦК України, розуміють: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Водночас відшкодування завданої майнової шкоди може відбуватись і іншим, ніж відшкодування збитків, способом.

Компенсація моральної (немайнової) шкоди є одним із найбільш складних питань українського цивільного права як з точки зору доктринальних досліджень, так і з точки зору практики застосування цього способу захисту. Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 (зі змінами) [61], під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Згідно із зазначеним пунктом постанови Верховний Суд України, моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків.

У ч. 2 ст. 23 ЦК України зазначається, що моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», моральною шкодою є страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що

призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру [62].

Порушення права на особисті папери може бути наслідком як настання моральної шкоди, так завдання немайнової шкоди залежно від способу порушення та негативних наслідків, які воно спричинило. Так, наприклад, якщо в особистих паперах особи містилась інформація щодо її особистих міркувань або інтимні подробиці, які можуть бути аморальні з точки зору суспільної моралі та внаслідок порушення права на особисті папери стали відомі іншим особам, це може відобразитись негативно на діловій репутації фізичної особи та (або) завдати душевних страждань тощо.

М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський відносять компенсацію моральної шкоди до таких способів захисту прав учасників договірних відносин, які мають на меті відновлення порушеного права та (або) компенсацію витрат, що їх зазнала особа у зв'язку з порушенням її права. Однак ці науковці не зазначають в числі заходів і форм договірної відповідальності компенсацію моральної шкоди [63, с. 607-770, 779].

Не погоджуючись з М. І. Брагінським та В. В. Вітрянським, вважаємо, що моральний стан не можна відновити шляхом компенсаційної виплати за рішенням суду. На відновлення порушеного права направлені відновлювальні способи його захисту, тоді як компенсація моральної шкоди покликана відшкодувати потерпілому від правопорушення моральної (немайнової) шкоди.

Разом з тим вчені мають різні думки щодо розгляду компенсації моральної шкоди як способу захисту цивільних прав і свобод. Дехто розглядає відшкодування моральної шкоди як один зі способів захисту суб'єктивних цивільних прав і не згадує про нього серед заходів цивільно-правової відповідальності [64, с. 184-188]. Тоді як інші вважають його і способом захисту цивільних прав, і заходом цивільно-правової відповідальності, при цьому не вбачаючи компенсацію моральної шкоди

внаслідок порушення зобов'язань [58, с. 417-418]. В. В. Луць згадує заподіяння моральної шкоди й серед підстав відповідальності за порушення зобов'язань також [66, с. 694-704].

Погоджуємось з думкою В. В. Луця, оскільки у п. 4 ст. 611 ЦК України серед наслідків невиконання зобов'язань вказується на відшкодування моральної шкоди, і це положення міститься у главі 51 ЦК України «Правові наслідки порушення зобов'язання». Так, відповідальність за порушення зобов'язання», що може застосовуватись при порушенні права на особисті папери, які були передані у користування третіх осіб за договором тощо.

Як зазначає С. І. Шимон, у вітчизняній цивілістиці на проблему визначення «моральної шкоди» сформувався дві основних позиції: одні науковці вважають, що моральна шкода – це фізичні та моральні страждання особи, права якої порушено, інші – що це не самі страждання, а зумовлені ними витрати майнового характеру. На її думку, позиція останніх здається більш аргументованою, адже страждання – не процес нищення немайнового блага, а його результат – негативні наслідки немайнового характеру, які є моральною шкодою. Страждання викликають певні зміни в житті особи: неможливість реалізації своїх звичок і бажань, погіршення стосунків у колективі, сім'ї, втрату роботи, можливості зробити кар'єру, одружитися, втрату довіри близьких тощо. Ці зміни змушують особу докласти додаткових зусиль для організації свого життя. Вони є визначальними показниками моральної шкоди. Тому, встановлюючи факт такої шкоди, слід керуватись не лише тими критеріями, які обумовлюють суб'єктивне сприйняття потерпілого (почуття, емоції), але й тими, які характеризують її зовнішній прояв – порушення звичайного для цієї людини способу життя [67, с. 55-56].

Отже, поняттям «моральна шкода» слід охоплювати негативні наслідки немайнового характеру, які заподіяні фізичній особі внаслідок завданих їй фізичних та психічних страждань, що пов'язані із порушенням її прав чи охоронюваних законом інтересів або загрозою вчинення такої поведінки.

Стосовно права на особисті папери відшкодування моральної шкоди є

можливим як супровідний (додатковий) спосіб захисту при відшкодуванні душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку з порушенням права на особисті папери, зокрема неправомірним заволодінням та ознайомленням з особистими паперами, неправомірним використанням особистих паперів тощо; душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її особистих паперів та у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної особи у зв'язку із неправомірним використанням особистих паперів чи використанням з порушенням їх цілісності, змісту тощо.

Загалом проблематика відшкодування моральної шкоди є актуальною як для практики, так і серед наукових досліджень, що викликано не тільки відсутністю єдиного підходу (методики) щодо вирахування моральної шкоди, а й зі складним розумінням «душевних страждань» та усіх понять, які пов'язуються з мораллю, як юридично-соціальним явищем. Тому на практиці судові інстанції намагаються уникати питань відшкодування моральної шкоди, а позови з відшкодування моральної шкоди задовольняються доволі рідко.

З огляду на зазначене та з метою пропозиції вирішення проблеми відшкодування моральної шкоди при порушенні права на особисті папери спробуємо дослідити способи відшкодування моральної шкоди.

Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння того, хто заподіяв шкоду, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням того, хто заподіяв шкоду, та вини останнього в її заподіянні.

Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну

йому шкоду, та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

Розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану, добровільне – за власною ініціативою чи за зверненням потерпілого – спростування інформації редакцією засобу масової інформації. При цьому суд має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості.

У випадках, коли межі відшкодування моральної шкоди визначаються у кратному співвідношенні з мінімальним розміром заробітної плати чи неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, суд при вирішенні цього питання має виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діють на час розгляду справи.

Визначаючи розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди, суд повинен наводити в рішенні відповідні мотиви.

При вирішенні спорів про відшкодування моральної шкоди, заподіяної особі поширенням відомостей, які не відповідають дійсності і порочать її честь, гідність та ділову репутацію, необхідно враховувати роз'яснення, які дав Пленум ВС України в постанові від 27 лютого 2009 року №1 «Про судову практику у справах про захист честі, гідності, а також ділової репутації фізичних та юридичних осіб», зокрема, судам слід мати на увазі, що у справах про спростування відомостей, поширених засобами масової інформації (в пресі, по радіо і телебаченню), як відповідачі до участі притягаються автор, орган засобу масової інформації, що їх поширив, а у передбачених законом випадках і відповідна службова особа цього органу,

які й несуть обов'язок щодо відшкодування заподіяної моральної шкоди відповідно до ступеня вини кожного з них. Якщо позивач не бажає притягати когось з них до відповідальності, на решту тих, хто заподіяли моральну шкоду, покладається обов'язок щодо відшкодування тієї її частини, яка відповідає ступеню їх вини. В разі, коли орган масової інформації не називає автора, суд виходить з того, що вину за поширення зазначених відомостей цей орган взяв на себе [68].

На відповідача може бути покладено обов'язок щодо відшкодування заподіяної моральної шкоди не тільки тоді, коли суд задовольнив вимоги позивача про спростування поширених відомостей, а й тоді, коли відповідач спростував їх добровільно. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [69] і ст. 48 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [70], на органи масової інформації, їх працівників і автора не може бути покладено обов'язок щодо відшкодування моральної шкоди за публікацію чи поширення відомостей, які не відповідають дійсності, якщо вони містились в офіційних повідомленнях, чи були одержані від інформаційних агентств, чи прес-служб державних органів та органів об'єднань громадян, або є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим засобом інформації (з посиланням на нього), офіційних виступів посадових осіб державних органів, виступів народних депутатів або містилися в авторських виступах, які передаються в ефір без попереднього запису.

Критична оцінка певних фактів і недоліків, думки та судження, критичні рецензії творів не можуть бути підставою для задоволення вимог про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Однак якщо при цьому допускаються образа чи порушення інших захищених законом прав особи (розголошення без її згоди конфіденційної інформації, втручання в приватне життя тощо), то це може тягти за собою відшкодування моральної шкоди.

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що відшкодування моральної (немайнової) шкоди як наслідків немайнового характеру, які

заподіяні фізичній особі внаслідок завданих їй фізичних та психічних страждань, що пов'язані із порушенням її прав чи інтересів, які охороняються законом, або загрозою вчинення такої поведінки, є одним з найбільш пріоритетних та важливих при компенсації порушення права на особисті папери способом захисту. Водночас на сьогодні є багато проблем як теоретичного, так і практичного характеру при його застосуванні.

Самозахист. Частина 5 ст. 55 Конституції України визначає право кожного будь-яким незабороненим законом способом захищати свої права і свободи. Згідно зі ст. 19 ЦК України, особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватись договором або актами цивільного законодавства [71, С. 265].

Зважаючи на можливість заподіяння шкоди цивільним правам інших осіб при застосуванні самозахисту (заподіяння шкоди майну, немайновим благам), він допускається при дотриманні таких умов: а) заподіяна шкода має бути менш значною; б) реальна небезпека, яка загрожувала цивільним правам особи за таких обставин, не могла бути усунена іншими засобами. Застосування цього способу у вказаних межах звільняє від відповідальності за шкоду, заподіяну третій особі, яка порушила або порушує права та інтереси того, хто захищається.

Водночас звертають увагу на такі ознаки самозахисту, як: факт порушення суб'єктивного цивільного права; законом або договором передбачені заходи, якими уповноважена особа має право скористатися для безпосереднього впливу на порушника; здійснюється силами самого потерпілого; застосовувані заходи не виходять за межі необхідних дій для

припинення порушення і повинні відповідати йому [72, с. 137]. Хоча слід зазначити, що факт порушення суб'єктивного цивільного права є радше передумовою його виникнення, ніж характерною ознакою.

Формами самозахисту є: 1) необхідна оборона; 2) завдання шкоди у стані крайньої необхідності; 3) утримання майна кредитором; 4) інші засоби, не заборонені законом. Самозахист є важливою формою захисту права на особисті папери, оскільки дає можливість особі не тільки вживати превентивних заходів з метою попередження права на особисті папери, а й захистити право від протиправних посягань шляхом способів, які не визначені, але й не суперечать чинним нормативним актам. Так, з метою захисту права на особисті папери шляхом самозахисту особа може використовувати для захисту електронних паперів коди шифрування чи спеціальне програмне забезпечення тощо.

Право на самозахист слід розглядати як юридично визначену можливість застосування особою у випадку порушення суб'єктивних цивільних прав та інтересів, належних їй або іншій особі, засобів протидії протиправним діям або бездіяльності правопорушника, які не заборонені законом, не суперечать моральним засадам суспільства і спрямовані на забезпечення реалізації дозволеної можливої поведінки управомоченої особи, припинення правопорушення і відновлення порушеної майнової і немайнової сфери [29, с. 356].

Обираючи спосіб самозахисту порушеного права або інтересу, особа здійснює захист права на власний розсуд (ч. 1 ст. 20 ЦК України), обрання того чи іншого способу здійснення самозахисту належить особі, яка здійснює протидію порушенню належних їй або іншій особі суб'єктивних цивільних прав та інтересів, які в цей момент вже порушені або наявною є їх загроза порушення у майбутньому.

Висновки до розділу 3

1. Порушення права на особисті папери можна згрупувати таким

чином: 1) порушення права власності на особисті папери; 2) порушення режиму конфіденційності особистих паперів; 3) порушення порядку використання особистих паперів. Як окрему групу слід розглядати порушення права на особисті папери, які впливають з особливостей об'єкта правового захисту, однак є необов'язковими, наприклад, порушення авторських прав на твір, який є особистим папером.

2. Способи захисту порушеного права на особисті папери детермінуються видом порушення права на особисті папери та видом самого особистого паперу. Залежно від виду особистого паперу та специфіки порушення права на особисті папери для його захисту можна використовувати низку способів, визначених у ст. 16 ЦК України та інших, які можуть забезпечити безпеку права. Найбільш пріоритетними при цьому є: визнання права на особисті папери, припинення незаконних дій (зокрема, заборона поширення недостовірної інформації); спростування недостовірної інформації; витребування майна в натурі; відшкодування моральної шкоди; самозахист тощо.

ВИСНОВКИ

1. Право на особисті папери як особисте немайнове право фізичної особи пройшло тривалий час свого розвитку. Починаючи зі Стародавнього Риму, захист права на особисті папери здійснювався за речовим підходом, зокрема, право власності на папери як матеріальний об'єкт було абсолютним, у тому числі щодо права розголошення змісту особистих паперів. Тільки з розвитком концепції приватності в Сполучених Штатах Америки в кінці XIX – на початку XX століття можна говорити про захист права на особисті папери як особистого немайнового права, але не як самостійного права, а як складової інформаційної приватності особистості. Новим етапом розвитку права на особисті папери стало його нормативне закріплення як окремого немайнового права фізичної особи.

2. Можливість мати право на особисті папери як особисте немайнове право виникає в особи з моменту її народження, однак вказане право безпосередньо виникає з моменту створення особистого паперу, є невідчужуваним та пов'язаним з особистістю власника, не має чітко вираженого економічного змісту та спрямоване на задоволення особистих потреб особистості, а саме забезпечення приватності особистого життя фізичної особи.

3. Право на особисті папери можна визначити як право на створення, володіння, користування і розпорядження особистими паперами та встановлення режиму їх конфіденційності.

4. Особисті папери можна класифікувати: 1) за формою закріплення на такі види: – особисті папери на паперовому носієві; – на фотографії; – на магнітній, кіно-, фотоплівці; – на оптичному диску; – на жорсткому диску комп'ютера; – на USB-накопичувачі; – власне електронні документи тощо; 2) за змістом: – такі, що містять інформацію про особисте життя інших осіб; – такі, що не містять інформацію про особисте життя інших осіб; 3) за ступенем конфіденційності: – повністю конфіденційні; – частково конфіденційні; – позбавлені конфіденційності.

5. Зміст права на особисті папери становлять такі універсальні (обов'язкові) правомочності: – вільно створювати особисті папери, володіти, використовувати та розпоряджатися ними; – встановлювати режим конфіденційності для власних особистих паперів; тобто можливість власника особистих паперів самостійно може визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них; – вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності особистих паперів; – вимагати усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право, в тому числі правомочність захисту. Та факультативні (не обов'язкові): правомочності щодо особистих паперів, які мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності та інформаційні правомочності.

6. Здійснення права на особисті папери відбувається на основі таких принципів як: 1) загальноправові (конституційні) принципи, а саме: принцип забезпеченості (гарантованості) суб'єктивного права; принцип гуманізму; принцип справедливості (рівності); принцип безпосередності суб'єктивного цивільного права; принцип законності; 2) загальні цивільно-правові принципи, а саме: принцип недопустимості свавільного втручання в сферу особистого життя людини; принцип судового захисту цивільного права та інтересу; принцип заборони зловживання суб'єктивним цивільним правом; принцип безперешкодності у здійсненні суб'єктивних прав; 3) здійснення особистих немайнових прав, а саме: принцип невідчужуваності; принцип спрямованості здійснення особистих немайнових прав з метою задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних чи соціальних потреб; принцип первинності здійснення особистих немайнових прав; принцип самостійності здійснення особистих немайнових прав; 4) принципи здійснення права на особисті папери, до яких ми відносимо: принцип конфіденційності; принцип недоторканності.

7. Право на особисті папери здійснюється у межах, визначених цивільним законодавством та договорами щодо особистих паперів. Межі

права на особисті папери можна класифікувати за різноманітними критеріями, зокрема на ті, що притаманні усім суб'єктивним особистим немайновим правам та спеціальні межі, котрі детерміновані специфікою права на особисті папери, як окремого немайнового права фізичної особи.

8. Право розпорядження на особисті папери може бути здійснено у різний спосіб, зокрема: 1) знищення особистих паперів; 2) перероблення особистих паперів; 3) відмови від права власності на особисті папери; 4) розпорядження щодо особистих паперів на випадок смерті; 5) відчуження, тобто передача права власності на особисті папери іншій особі; 6) передання правомочності володіння та (або) користування на особисті папери іншій особі. Особливу категорію становить право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на особисті папери, якщо особисті папери розглядаються та використовуються як об'єкти інтелектуальної власності.

9. Порушення права на особисті папери можна згрупувати таким чином: 1) порушення права власності на особисті папери; 2) порушення режиму конфіденційності особистих паперів; 3) порушення порядку використання особистих паперів. Як окрему групу слід розглядати порушення права на особисті папери, які впливають з особливостей об'єкта правового захисту, однак є необов'язковими, наприклад, порушення авторських прав на твір, який є особистим папером.

10. Способи захисту порушеного права на особисті папери детермінуються видом порушення права на особисті папери та видом самого особистого паперу. Залежно від виду особистого паперу та специфіки порушення права на особисті папери для його захисту можна використовувати низку способів, визначених у ст. 16 ЦК України та інших, які можуть забезпечити безпеку права. Найбільш пріоритетними при цьому є: визнання права на особисті папери, припинення незаконних дій (зокрема, заборона поширення недостовірної інформації); спростування недостовірної інформації; витребування майна в натурі; відшкодування моральної шкоди; самозахист тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приватність і права людини: міжнародний огляд законодавства та практики його застосування щодо приватності / Пер. з англ. Р. Романова // Свобода висловлювань і приватність. – 1999. – №2. – С. 3-14.
2. Сборник Законов царя Хаммурапи // Источники права. Вып. 1 – Тольятти: ИИП «Акцент», 1996. – 56 с. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&>
3. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права: В 2 т. / Под ред. К. И. Батыра, Е. В. Поликарповой. – М.: Юристъ, 1996. – Т. 1. – 390 с.
4. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы / Под ред. В. М. Корецкого. – М.: Госюриздат, 1961. – 950.
5. Цицерон М. Т. Речи: В 2 т. / Пер. с лат. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – Т.2. Годы 62-43 до н. э. – 400 с.
6. Римское частное право: Учебник / Под ред. И. Б. Новицкого и И. С. Перетерского. – М.: Юристъ, 1996. – 544 с.
7. Бобрик В. І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб : дис. на здобуття ступ. канд. юрид. наук. : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. І. Бобрик. – К., 2004. – 211 с.
8. Флейшиц Е. А. Личные неимущественные права в гражданском праве Союза ССР и капиталистических стран / Е. А. Флейшиц // Ученые записки ВШЮН. – Вып. 4. – М.: Юриздат, 1941. – 207 с.
9. Підпригора О. А. Римське право: підручник / О. А. Підпригора, Є.О. Харитонов. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 511 с.
10. Пухан И. Римское право (базовый учебник) / Под ред. В.А. Томсинова / И. Пухан, Поленак-Акимовска. – М.: Изд-во «Зерцало», 1999. – 448 с.
11. Антология мировой правовой мысли: В 5 т. [ред. Н. А. Крашенинникова, рук. проект. Г.Ю. Семигин]. – М.: Мысль, 1999. – Т.2: Европа, V-XVII вв. – 829 с.

12. Савельев В. А. Гражданский кодекс Германии: история, система, институты / В. А. Савельев. – М. : Юристъ, 1994. – 95 с.
13. (III)Універсалі Української Центральної Ради від 7 листопада 1917 року [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://static.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html>
14. Яневський Д. Б. Маловідомі конституційні акти України 1917 – 1920 рр. / Д. Б. Яневський. – К.: Ін-т історії України, 1991. – 61 с.
15. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / Р. О. Стефанчук. – К: КНТ, 2008. – 626 с.
16. Посикалюк О. О. Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-американській системах приватного права: монографія / О. О. Посикалюк. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 205 с.
17. Защита права собственности и права на справедливое правосудие: практическое руководство для украинского юриста по применению Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. / под общ. ред. доц. Ю. В. Щёкина. – Х.: МП «Крок», 2008. – 108 с.
18. Слипченко С. А. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица: монография / С. А. Слипченко – Х.: ФОП Мичурина Н.А., 2011. – 336 с.
19. Демченко Т. С. Право власності на товарний знак / Т. С. Демченко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2 – С. 118-121.
20. Найдены пропавшие бумаги Конан-Дойля. – Новости Би-Би-Си Россия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/uk/news_id_3518000/3518780.stm
21. Тищенко І. О. Юридична природа права інтелектуальної власності та система її охорони [Електронний ресурс] / І. О. Тищенко, Ю. В. Кеню

- // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ . – 2012. – № 1. – С. 255-263. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvdduvs_2012_1_33.pdf
22. Красавчикова Л. О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации: автореф. на соискание степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право» / Л. О. Красавчикова. – Екатеринбург, 1994. – 20 с.
 23. Харитонов О. Об'єкти права інтелектуальної власності та речі, в яких вони втілені: до проблеми співвідношення / О. Харитонов // Юридичний вісник. – № 1 – 2013 р. – С. 94-101.
 24. Клімковський С. С. Право на особисті папери: цивільно-правовий аспект: дис. канд. юрид. наук.: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. – К. – 2014. – 216 с.
 25. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: ФО-П Колісник А. А., 2010. – 768 с.
 26. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан : понятие, осуществление, защита / М. Н. Малеина. – М.: МЗ Пресс, 2001. – 244 с.
 27. Первомайський О. О. Право на особисті папери в системі цивільних прав. / О. О. Первомайський / Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 2014, тез. доповіді. – С.130-134.
 28. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/>

29. Про авторське право і суміжні права: Закон України в редакції закону від 11.07.2001 р. №2627-XIV // Відомості Верховної Ради України – 2001. – №43. – Ст.214.
30. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (керівник авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2012. – Т.1. – 656 с.
31. Клімовський С. С. Поняття особистих паперів за цивільним законодавством України / С. С. Клімовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія «Право», Вип.22, Ч.1, Т.1. – Ужгород, 2013. – С.154-157.
32. Про інформацію: Закон України, станом на 02.12.2010 // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
33. Гражданское право: учебник в 2 т. / [В. С. Ем, И. А. Зенин, Н. И. Коваленко и др.] / ред. Е. А. Суханов. – М.: БЕК, 2000. – Т.1. – 816 с.
34. Пацурківський Ю. П. Принципи здійснення суб'єктивних цивільних прав: системно-функціональний аналіз, 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// lawreview. chnu.edu.ua /visnuku /st/604/8.pdf](http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/604/8.pdf)
35. Цивільний кодекс України: Коментар / Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний, Ю. В. Білоусов та ін. / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. – Одеса, Юридична література, 2004. – С. 896 с.
36. Цивільне право України: Загальна частина : підруч. / [В. Г. Фазикош, С. Б. Булеца, Р. Б. Олійник та ін.] ; за ред. В. Г. Фазикоша, С. Б. Булеци. – К. : Знання, 2010. – 631 с.
37. Шаповалова О.І. Межі здійснення суб'єктивного цивільного права, 2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2007_56/56-37.pdf

38. Покровський І. А. Основні проблеми громадянського права / І. А. Покровський. – М: Статут (Класика російської цивілістики), 2003. – С. 111-112.
39. Мечетина Т. А. Ограничение права собственности: проблемы публичных и частных интересов: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.03 / Т.А. Мечетина. – М., 2003. – 182 с.
40. Мічурін Є. О. Межі та обмеження цивільних прав, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDkQFjAB&url>
41. Денисова М. А. Правові обмеження: поняття, види, функції / М. А. Денисова // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С.51-54.
42. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 ч. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – Ч.1 – 692 с.
43. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
44. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія / М.О. Стефанчук. – К.: КНТ, 2008. – 184 с.
45. Устинов В. С. Основания и критерии ограничения прав и свобод личности в законодательстве и теории / В. С. Устинов // Теория и практика ограничений прав человека по российскому законодательству и международному праву. – Н. Новгород: Нижегородск. юрид. ин-тут. МВД РФ, 1998. – Ч. I. – С. 99-107.
46. Рабинович П. М., Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмеження (загальнотеоретичні аспекти) / П. М. Рабинович, І. М. Панкевич // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина: Серія I. Дослідження і реферати: Вип. 3. – Львів: Астрон, 2001. – 108 с.

47. Стефанчук Р. Поняття, правова природа особистих немайнових прав та їх місце в системі цивільного права / Р. Стефанчук // Вісник ХІРУП. – 2002. – № 1. – С. 56– 61.
48. Стефанчук Р. Особисті немайнові права, що індивідуалізують фізичну особу та пов'язані з її іменем / Р. Стефанчук // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Острог: правничий факультет Національного університету «Острозька академія», 2005. – С.292-293.
49. Устименко Н. В. Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Н. В. Устименко. – Х., 2001. – 20 с.
50. Защита права собственности и права на справедливое правосудие: практическое руководство для украинского юриста по применению Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. / под общ. ред. доц. Ю. В. Щёкина. – Х.: МП «Крок», 2008. – 108 с.
51. Крисань Т. Форми реалізації юридичних гарантій цивільних прав / Т. Крисань // Підприємство, господарство і право. – 2013. – №4 – С. 107-109.
52. Клімовський С. С. Поняття особистих паперів за цивільним законодавством України / С. С. Клімовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія «Право», Вип.22, Ч.1, Т.1. – Ужгород, 2013. – С.154-157.
53. Клімовський С. С. Зміст права на особисті папери за цивільним правом України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні»], (Херсон, 20-21 вересня 2013 р.) – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 158-165.

54. Лисенкова О. С. Система законодавства України: структурно-функціональна характеристика: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О. С. Лисенкова. – Київ, 2001. – 17 с.
55. Толстая Е. В. Способы защиты личных неимущественных прав по гражданському законодательству: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.03. / Е. В. Толстая. – М., 2002. – С. 55-56.
56. Федюк Л. В. Система особистих немайнових прав у цивільному праві: дис. ... канд. юр. наук.: 12.00.03. / Л. В. Федюк. – Івано-Франківськ, 2006. – 188 с.
57. Диденко А. Г. Пресечение незаконных действий как способ защиты права // Диденко А. Г. Избранное (Постсоветский период). – Алматы: Юрид. лит., 2004. – 72 с.
58. Дрішлюк А. І. Захист цивільних прав судом / Цивільне право України: підручник у 3 кн. / Дрішлюк А. І. – Одеса: Юридична література, 2005. – Кн.1. – 528 с.
59. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К. : Істина, 2004. – 928 с.
60. Агарков М. М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве / М. М. Агарков // Известия АН СССР, отделение экономики и права. – 1986. – № 6. – С. 436.
61. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
62. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду: Закон України від 1.12.1994 р. № 266/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 1. – Ст. 1.

63. Брагинский М. И., Витрянский М. И. Защита прав участников договорных отношений / Договорное право. Книга первая: общие положения / Брагинский М. И., Витрянский М. И. – М.: Статут, 2001. – С. 848.
64. Харитонов Є. О. Захист цивільних прав та інтересів судом / Цивільне право України: підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – К.: Істина, 2003. – С. 776.
65. Цивільне право України: Підручник у 2-х кн. / О. В. Дзера (керівник авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 720.
66. Цивільне право України: Підручник у 2-х кн. / О. В. Дзера (керівник авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 720
67. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – [3-е вид.]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. 1. – 832 с.
68. Про судову практику у справах про захист честі, гідності, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму ВС України від 27.02.2009 року № 1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.
69. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.
70. Про телебачення і радіомовлення: Закон України в редакції Закону від 12.01.2006 № 3317-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – №18. – Ст. 155.
71. Цивільне право України (традиції та новації) : монографія / авт. кол.; за ред. Є. О. Харитонова, Т. С. Ківалової, О. І. Харитонової; наук. ред. Н. Ю. Голубева. – Одеса : Фенікс, 2010. – 700 с.

72. Азімов Ч. Здійснення самозахисту в цивільному праві / Ч. Азімов // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – №2 (25). – С.137-141.